

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Civilinės teisės ir civilinio proceso katedra**

Živilės Balionytės
V kurso, komercinės teisės
studijų atšakos studentės

Magistro darbas

**CK 6.272 straipsnio 1 dalies taikymas Lietuvos teismų
praktikoje**

Vadovas: lekt. Egidijus Laužikas
Recenzentas: asist. Veslava Ruskan

Vilnius 2009

TURINYS

IŽANGA	3
I. VALSTYBĖS CIVILINĖS DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA	6
II. CK 6.272 STRAIPSNIO 1 DALIES REGLAMENTAVIMAS.....	10
III. CK 6.272 STRAIPSNIO 1 DALIES TAIKYMO APIMTYS	12
1. CK 6.272 STRAIPSNIO 1 DALIS IR TARPTAUTINĖ TEISĖ	12
2. KITI CK 6.272 STRAIPSNIO 1 DALIES APIMTIES ASPEKTAI	14
IV. CK 6.272 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO VERTINIMAS	18
V. NETEISMINIS ŽALOS ATLYGINIMO BŪDAS.....	22
V. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS.....	26
1. NETEISĖTUMO NUSTATYMO ASPEKTAI	26
2. NETEISĖTUMO KONSTATAVIMAS.....	30
3. KONKREČIŲ NETEISĖTŲ VEIKSMŲ ANALIZĖ	37
4. ŽALA.....	45
4. 1. Turtinė žala	46
4. 2. Neturtinė žala	50
5. PRIEŽASTINIS RYŠYS	55
IŠVADOS	58
SANTRAUKA.....	60
SUMMARY.....	61
LITERATŪROS SĄRAŠAS	62

IŽANGA

Temos aktualumas. Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją¹ valstybė turi ne tik užtikrinti žmogaus teisių ir laisvių gynimą nuo kitų asmenų neteisėtų kėsinių, bet taip pat neleisti, kad į jas kėsintųsi, jas pažeistų pačios valstybės institucijos ar pareigūnai². Specialus reglamentavimas už žalą, kurią padaro valstybės institucijos ar pareigūnai neteisėtais veiksmais, įtvirtintas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso³ (toliau CK) 6.271 – 6.272 straipsniuose. Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės už žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, atlyginimo sąlygas konkretizuoja CK 6.272 straipsnio 1 dalis. Šios normos pagrindu Lietuvos teismuose pareiškiami nemažai ieškinių, todėl pagrindinė nukentėjusiojo garantija gauti teisingą patirtos žalos atlyginimą, - tinkamas normoje įtvirtintų atsakomybės sąlygų aiškinimas ir taikymas teismų praktikoje.

Tačiau teismų praktika nebuvo nuosekli ir vienareikšmė aiškindama neteisėtus veiksmus kaip civilinės atsakomybės sąlygą. Teismų pozicija keitėsi dėl reikalavimo, kad neteisti veiksmai būtų konstatuoti instancine tvarka, dėl išteisinamojo nuosprendžio reikšmės civilinėje byloje. Didelę įtaką teismų praktikai taip pat darė Lietuvos pralaimėtos bylos Europos žmogaus teisių teisme, todėl nacionaliniai teismai plėtė nacionalinių normų aiškinimą siekdami išvengti analogiškų Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos pažeidimų. Atsižvelgiant į tai, aktualu atlikti mokslinę tiriamąją analizę ir įvertinti CK 6.272 straipsnio 1 dalies taikymą ir aiškinimą Lietuvos teismų praktikoje, analizuoti teismų pozicijas ir pasiūlyti teisingą ir pagrįstą taikymo praktiką, kuria turi būti vadovaujama, siekiant užtikrinti iš Konstitucijos kylantį teismų jurisprudencijos vienodumą⁴, teismo precedento privalomumą⁵.

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014).

² Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1294).

³ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262).

⁴ Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių (2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549).

⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1294).

Darbo objektas. Šio darbo objektas - valstybės civilinės deliktinės atsakomybės, įtvirtintos CK 6.272 straipsnio 1 dalyje, sąlygų aiškinimas. Tačiau bendrąjį tyrimo objektą galima papildyti dar keliais kitais papildomais objektais. Tiriamas CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas reglamentavimas, jo taikymo apimtis, santykis su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. Pateikiamas CK 6.272 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto vertinimas. Analizuojama alternatyvus CK 6.272 straipsnio 1 daliai neteisminis žalos atlyginimo būdas, jo tikslai, paskirtis, santykis su teisminiu žalos atlyginimo būdu.

Darbo tikslas. Išanalizuoti ir įvertinti Lietuvos teismų praktiką CK 6.272 straipsnio 1 dalies taikymo ribose ir nustatius nenuoseklią šios normos taikymo ir aiškinimo praktiką, įvertinti skirtingas teismų pozicijas ir pasiūlyti teisingą ir pagrįstą taikymo praktiką, kuria turi būti vadovaujama.

Siekiant iškelto tikslo, darbui keliami šie uždaviniai:

1) įvertinti nagrinėjamoje normoje pateikto reglamentavimo taikymo apimtį – ar normoje neįvardyti ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ir teismo veiksmai, kaip galimas pagrindas atsakomybei atsirasti, užtraukia valstybei civilinę atsakomybę;

2) išanalizuoti teismų praktikos suformuotus esminius kriterijus, pagal kuriuos turi būti vertinamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ir teismo veiksmų teisėtumas/neteisėtumas;

3) įvardinti turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo kriterijus;

4) įvertinti, kokią reikšmę turi priežastinio ryšio sąlyga, nustatant valstybės deliktinę atsakomybę.

Darbo tyrimo metodai. Nagrinėjant šio darbo objektą, kompleksiškai naudojami istorinis, sisteminis, lyginamasis, teleologinis, istorinis analizės metodai. Analizuojant valstybės civilinės deliktinės atsakomybės sampratą naudojamas istorinis - lyginamasis bei aprašomasis metodai. Sisteminis metodas naudojamas siekiant išsiaiškinti valstybės deliktinę atsakomybę reglamentuojančių teisės normų prasmę, turinį. Teleologinis metodas – analizuojamų normų tikslą, argumentuoti, kokios galimos teisės normos interpretacijos. Analitinis metodas naudojamas atskleidžiant teismų pozicijų esmę ir turinį.

Darbo originalumas. CK 6.272 straipsnio 1 dalies taikymas Lietuvos teismų praktikoje nebuvo plačiai analizuotas Lietuvos teisės doktrinoje. Pažymėtina, kad iki šiol yra tik keletas mokslinių bandymų apžvelgti valstybės kaip civilinės deliktinės atsakomybės

subjekto klausimus⁶, neteisėtų veiksmų sampratą⁷, tačiau nurodyti aspektai buvo analizuojami daugiau remiantis užsienio valstybių patirtimi, o ne Lietuvos teismų praktika. Išsamiai buvo tiriamas tik 1964 m. CK 486 straipsnio reguliavimas⁸. O šiame darbe pateikiamas CK 6.272 straipsnio įstatymo pakeitimo projekto vertinimas nebuvo apskritai analizuotas moksliniuose darbuose.

Darbo šaltiniai. Analizuota Lietuvos teismų praktika, skiriant didesnę dėmesį Lietuvos Aukščiausiojo Teismo ir Lietuvos apeliacinio teismo praktikai, Konstitucinio Teismo jurisprudencijai, lyginamuoju aspektu aptariamos Europos Žmogaus Teisių Teismo bylos. Norminiai teisės aktai: Konstitucija, Civilinis Kodeksas, Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas⁹ ir kiti įstatymai, tarptautiniai dokumentai. Teisės doktrina: civilinio kodekso komentaras¹⁰, V. Mikelėno monografija¹¹, vadovėliai, straipsniai, užsienio literatūra.

⁶ SELELIONYTĖ, S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas. *Jurisprudencija*, 2004, Nr. 59, p. 125-136.

⁷ SELELIONYTĖ, S. Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 79, p. 102-112.

⁸ MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 369-411.

⁹ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2228).

¹⁰ MIKELĖNAS, V. et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.

¹¹ *Cit. op.* 8.

I. VALSTYBĖS CIVILINĖS DELIKTINĖS ATSAKOMYBĖS SAMPRATA

Valstybės civilinę deliktinę atsakomybę galima apibrėžti kaip valstybės atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl jos institucijų ar tarnautojų neteisėtų veiksmų. Šio instituto įtvirtinimą pagrindžia teisinės valstybės principas - neginčytina, kad vienas iš pagrindinių ir svarbiausių teisinės valstybės požymių yra veiksmingos valstybės atsakomybės už valstybinių institucijų ir pareigūnų neteisėtais arba nepagrįstai veiksmais asmenų teisėms padarytą žalą sistemos sukūrimas¹².

Kita vertus, pažymėtina, kad atsižvelgiant į specifinį šių teisinių santykių subjektą, kuriuo gali būti valstybė, jos institucija ar pareigūnas, deliktinės atsakomybės ribos ir pagrindai yra politinis sprendimas, todėl skirtingose teisinėse sistemose jie gali skirtis. Šio teisės instituto reglamentavimas nacionalinėse teisės sistemose yra nulemtas stiprių nacionalinių tradicijų ir vertybinių prioritetų, ir paprastai laikoma kiekvienos nacionalinės teisės sistemos vidaus dalyku¹³, o tarptautiniuose deliktinės teisės šaltiniuose, net ir rekomendacinio pobūdžio, vengiama reglamentuoti valstybės deliktinės atsakomybės klausimus, nes šią teisės sritį stipriai veikia istorinis ir kultūrinis atskirų valstybių palikimas¹⁴.

Istoriškai valstybės civilinė deliktinė atsakomybė nėra senas reiškiny. Iki XIX a. valstybei buvo taikomas imunitetas nuo atsakomybės už sukeltą žalą, todėl jai negalėjo būti taikomi tokie patys atsakomybės principai, kokie buvo taikomi privatiems asmenims. Manoma, kad atsakomybės už padarytą žalą taikymas valstybei kliudytų įgyvendinti jos uždavinius ir funkcijas¹⁵.

Pirmą kartą valstybės deliktinės atsakomybės principas buvo įtvirtintas 1873 m. Prancūzijoje *Blanco* sprendime¹⁶. Ilgainiui šis principas įsigaliojo ir kitose Vakarų Europos valstybėse (nors ir skirtinga taikymo apimtimi). Taigi nuo valstybės atsakomybės už privatiems asmenims padarytą žalą visiško negaliojimo palaiptui buvo pereita prie

¹² VAIŠVILA, A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos. *Jurisprudencija*, 2000. T. 15 (7), p. 23.

¹³ European Group on Tort Law. *Principles of European Tort Law*. Viena: Springer-Verlag, 2004, p. 119

¹⁴ Europos deliktų teisės principai: European Group on Tort Law. *Principles of European Tort Law*. Viena: Springer-Verlag, 2004, p. 119. Šių klausimų nesiekama reglamentuoti ir Europos civilinio kodekso projekte [interaktyvus]. Prieiga per internetą: < www.sgecc.net >.

¹⁵ *Cit. op.* 8, p. 370.

¹⁶ MOYRAND, A. *Le droit administratif*. Tome 2, 1 édition, Paris: Hermes – Parution, 1993, p. 75; FAIRGRIEVE, D. *State Liability in Tort*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 20.

modernios valstybės atsakomybės koncepcijos, teisinės valstybės idėjos, pagal kurią valstybė arba jos institucijos pripažintos atsakingomis už žalą, vykdant joms paskirtas funkcijas.

Lietuvos teisėje valstybės civilinė atsakomybė pirmą kartą rašytinėje teisėje įtvirtinta Rusijos Imperijos įstatymų sąvado X tomo 1 dalyje¹⁷. Šiam reguliavimui buvo būdinga tai, kad jame numatytos griežtos sąlygos valstybės atsakomybei už pareigūnų veiksmus atsirasti – valstybinės įstaigos atsakomybė atsirasdavo tik specialiai įstatymo numatytais atvejais. Vadinasi, jei nebuvo specialaus įstatymo, nebuvo galimybės reikalauti žalos atlyginimo¹⁸.

Panašus reguliavimas buvo įtvirtintas ir 1964 m. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos civiliniame kodekse¹⁹. Jame valstybės atsakomybę reglamentavo du straipsniai: CK 485 straipsnis numatė valstybinių įstaigų atsakomybę už žalą, padarytą jų pareigūnų veiksmais administracinio valdymo srityje, o CK 486 straipsnis įtvirtino atsakomybę už žalą, padarytą kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo organų veiksmais. Pastaroji norma numatė, kad atitinkami valstybės organai atsako turtu įstatymo specialiai numatytais atvejais ir įstatymo specialiai numatytose ribose. Pažymėtina, kad ši nuostata neįtvirtino tiesioginės valstybės atsakomybės, o atsakomybės ribos buvo siauros: asmuo žalos atlyginimo galėjo reikalauti tik esant specialiam įstatymui, kuris reglamentuoja konkrečiu veiksmu padarytos žalos atlyginimą.

Esminiai pakeitimai valstybės deliktinės atsakomybės reglamentavime įvyko 1983 m., kai ši norma buvo pakeista²⁰, įtvirtinant, kad už žalą, piliečiui padarytą dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėtos administracinės nuobaudos – suėmimo arba pataisos darbų paskyrimo, valstybė atlygina visa apimtimi, nepriklausomai nuo kvotos, parengtinio tardymo, prokuratūros organų pareigūnų ir teismo kaltės, įstatymo nustatyta tvarka. Pažymėtina, kad ši nuostata atsakomybės subjektu jau numatė valstybę ir buvo įtvirtintas atsakomybės be kaltės institutas.

Atkūrus Nepriklausomybę tarybinio CK straipsniai neprarado teisinės galios, bet jie buvo tobulinami. 1994 m. priimta CK 486 straipsnio pataisa numatė, kad atlyginama ir moralinė žala. 1997 m. buvo priimtas Žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo,

¹⁷ ŠALKAUSKIS, K. *Civiliniai įstatymai: X tomo 1 dalis*. Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933, p. 175.

¹⁸ ZIMELEVA, M.; SEREBOVSKIJ, V.; ŠKUNDIN, Z. *Civilinė teisė*. Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1948, p. 297.

¹⁹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138).

²⁰ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138). papildytas 1983 m. lapkričio 30 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsaku X-5387.

prokuratūros ir teismo veiksmais atlyginimo įstatymas²¹. Šis įstatymas detalizavo CK 486 įtvirtintą normą, numatydamas sąlygas, kurioms esant neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais padaryta žala buvo atlyginama.

Vis dėlto iki naujo Civilinio Kodekso priėmimo žala, kuri galėjo atsirasti teismui priimant neteisėtą sprendimą civilinėje byloje, nebuvo reglamentuota, ir tai buvo vertinama kaip teisinio reglamentavimo spraga²².

Šiuo metu valstybės civilinę deliktinę atsakomybę reglamentuoja du 2001 metais priimto Civilinio kodekso straipsniai, numatantys specialųjį reglamentavimą bendrųjų deliktinių normų atžvilgiu. Atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų reglamentuoja CK 6.271 straipsnis, o atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ir teismo neteisėtų veiksmų – CK 6.272 straipsnis.

Pastaroji norma numato du skirtingus atvejus: pirma, valstybės civilinę atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinių priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, ir antra, valstybės civilinę atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ir teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą. Šie du CK 6.272 straipsnyje numatyti atvejai skiriasi tuo, kad pirmu atveju valstybės civilinė atsakomybė taikoma be kaltės, o antruoju – jeigu yra teisėjo ar kito pareigūno kaltė. Pažymėtina, kad CK 6.272 straipsnyje nenumatyta, kad valstybės šios srities civilinė atsakomybė turėtų būti detalizuojama specialiu įstatymu, todėl žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais atlyginimo įstatymas įsigaliojus CK netaikomas, jeigu neteisėti veiksmai, kuriais padaryta žalos, atlikti po CK įsigaliojimo. Taigi dabartiniu reglamentavimu Lietuva yra visiškai atsisakiusi imuniteto, taikant valstybei civilinę atsakomybę už jos institucijų, tarnautojų, įskaitant teisėjus, padarytą žalą²³.

Valstybės civilinės atsakomybės raidai Lietuvoje didelę reikšmę turėjo ir konstitucinė jurisprudencija. Konstitucinis Teismas yra išaiškinęs, kad valstybės pareiga atlyginti žalą, kai žalą padaro valstybės pareigūnai, yra konstitucinis principas ir jis negali būti paneigtas nustatant ribotą valstybės atsakomybę dėl valstybės pareigūnų neteisėtų veiksmų. Konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtinta, kad valstybės institucijų atsakomybė visuomenei –

²¹ Valstybės žinios, 1997, Nr. 104-2618.

²² *Cit. op.* 8, p.399.

²³ MIZARAS, V. Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius: Justitia, 2007, p. 66.

tai teisinės valstybės principas, įtvirtintas Konstitucijoje, kuris numato, jog valdžios įstaigos tarnauja žmonėms²⁴, o privataus asmuo turi teisę kreiptis į teismą siekdamas apginti pažeistas teises ir laisves²⁵.

Konstitucinis Teismas 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime²⁶ konstatavo, kad iš Konstitucijos neišplaukia, jog įstatymais galima nustatyti kokias nors išimtis, kai asmeniui padaryta materialinė (arba moralinė) žala gali būti neatlyginama dėl to, kad ją neteisėtais veiksmais padarė valstybės institucijos, pareigūnai. Konstitucinis Teismas pateikė griežtą nuostatą, kad „jeigu įstatymu, juo labiau kitu teisės aktu, būtų nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad valstybė visiškai arba iš dalies išvengtų pareigos teisingai atlyginti materialinę ir (arba) moralinę žalą, padarytą neteisėtais pačios valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, tai ne tik reikštų, kad yra nepaisoma konstitucinės žalos atlyginimo sampratos, ir būtų nesuderinama su Konstitucija (*inter alia* su jos 30 straipsnio 2 dalimi), bet ir pakirstų pačios valstybės, kaip bendro visos visuomenės gėrio, *raison d' être*“. Šie konstitucinėje jurisprudencijoje suformuoti principai padarė didelę įtaką bendrosios kompetencijos teismų praktikai, sprendžiant valstybės deliktinės atsakomybės klausimus.

Šiame darbe bus analizuojama ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ir teismo neteisėtais veiksmais padarytos žalos baudžiamajame procese ar administraciniame procese skiriant administracinį areštą atlyginimas. Vartojamos sąvokos valstybės civilinė deliktinė atsakomybė, valstybės civilinė atsakomybė ir apima deliktinės civilinės atsakomybės atvejį, įtvirtintą CK 6.272 straipsnio 1 dalyje, nebent būtų nurodyta kitaip.

²⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1999, Nr. 36-1094.

²⁵ Konstitucijos 30 straipsnis.

²⁶ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2006, Nr. 90-3529.

II. CK 6.272 STRAIPSNIO 1 DALIES REGLAMENTAVIMAS

CK 6.272 straipsnio 1 dalis įtvirtinta CK VI knygos XXII skyriaus Trečiajame skirsnyje (deliktinė atsakomybė). CK 6.272 straipsnio 1 dalis taikoma tiesiogiai ir nereikalinga detalizuoti²⁷. Tik siekiant užtikrinti operatyvesnę baudžiamajame procese nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ar teismo neteisėtų veiksmų nukentėjusiųjų asmenų, taip pat asmenų, kuriems paskirta administracinė nuobauda – areštas, – teisių ir teisėtų interesų gynybą ir atsižvelgiant į pažeistų vertybių svarbą (žmogaus laisvė) ir vietą teisės vertybių hierarchijoje²⁸, buvo priimtas Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymas²⁹, kuris reglamentuoja žalos atlyginimą ne teismo tvarka.

CK 6.272 straipsnio 1 dalis reglamentuoja valstybės civilinę deliktinę atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinių priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimo, o CK 6.272 straipsnio 2 dalis - valstybės civilinę atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ir teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą. Šie du valstybės civilinės atsakomybės atvejai skiriasi tuo, kad pirmu atveju valstybės civilinė atsakomybė taikoma be kaltės, o antruoju – jeigu yra teisėjo ar kito pareigūno kaltė. Taigi CK 6.272 straipsnio 1 dalyje, kuri yra šio darbo analizės objektas, įtvirtinta vadinamoji „griežta“ arba „objektyvi“ civilinė atsakomybė³⁰, t.y. atsakomybė be kaltės. Ieškovas, reikalaujantis atlyginti nurodytos rūšies žalą, neturi nurodyti konkretų neteisėtai pasielgusį valstybės pareigūną ir nereikia įrodinėti neteisėtus veiksmus įvykdžiusio subjekto kaltės³¹. Tačiau jis neatleidžiamas nuo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso³² (toliau CPK) 178 straipsnyje įtvirtintos pareigos įrodyti aplinkybes, kuriomis grindžia savo reikalavimus, t. y. jam tenka pareiga įrodyti kitas tris būtinausias šios civilinės atsakomybės rūšies sąlygas. Taigi absoliutus prioritetą suteikiamas asmens pažeistų teisių gynybai ir kaltės rūšis (veiksmai buvo tyčiniai, ar ne) turi reikšmės tik sprendžiant regresinio

²⁷ *Cit. op.* 10, p. 380.

²⁸ 2001-12-04 žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (IXP-1235).

²⁹ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės Žinios, 2002, Nr. 56-2228.

³⁰ *Cit. op.* 10, p. 338.

³¹ SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, S. Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos: daktaro disertacija, soc. mokslai: teisė (01 S), 2008, p. 237.

³² Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr.36-1340.

ieškinio klausimą, kuri turi teisę pareikšti atlyginusi žalą valstybė dėl tyčinių ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros, teismo pareigūnų ar teisėjų veiksmų³³.

Civilinės atsakomybės be kaltės įtvirtinimą sąlygojo atsakomybės subjekto specifika. Pareiga atlyginti žalą, atsiradusią dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ir teismo neteisėtų veiksmų, atsiranda ne asmeniui, tiesiogiai savo veiksmais padariusiam žalos, o valstybei, kitaip tariant, įtvirtinta netiesioginė civilinė atsakomybė. Kadangi pagal CK 2.36 straipsnį valstybė įgyja civilines teises, prisiima pareigas ir jas įgyvendina per atitinkamas valstybės valdymo institucijas, tai teisiniuose santykiuose jai atstovauja valstybės valdymo institucija.

Sprendžiant ginčą dėl valstybės sutartinių teisinių santykių pažeidimo, atsakovas civiliniame procese būtų konkreti valstybės institucija, su kuria privatų asmenį saistė sutartiniai santykiai, todėl ir atsakovo nustatymas yra mažiau problematiškas nei delikto atveju³⁴. Tuo tarpu valstybės civilinės deliktinės atsakomybės atveju reglamentavimas specifiškesnis. Remiantis CK 6.273 straipsnio ir 2001 m. liepos 26 d. Vyriausybės nutarimo Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“³⁵ 1 punktu, sprendžiant bylas dėl žalos atlyginimo CK 6.272 straipsnio 1 dalies atveju, atsakovu yra valstybė, o teismo nagrinėjimo metu jai atstovauja valstybės institucija, dėl kurios pareigūnų neteisėtų veiksmų atsirado žala³⁶.

Ieškinius dėl žalos atlyginimo pagal CK 6.272 straipsnį 1 dalį nagrinėja bendrosios kompetencijos teismai. Vadovaujantis CPK 29 straipsniu ir 30 straipsnio 7 dalimi, ieškinys dėl žalos, atsiradusios dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėtos administracinės nuobaudos - arešto - paskyrimo, ieškovo pasirinkimu gali būti pareiškiamas pagal ieškovo arba atsakovo, t.y. žalą padariusios institucijos, gyvenamąją (buveinės) vietą. Taikomas alternatyvus teritorinis teisingumas.

Aptarus CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą valstybės civilinės deliktinės atsakomybės reglamentavimą ir su tuo susijusius procesinius klausimus, probleminiai

³³ CK 6. 272 straipsnio 4 dalis.

³⁴ *Cit. op.* 6, p. 126.

³⁵ Valstybės žinios, 2001, Nr. 66-2415.

³⁶ Teismų praktikoje, ypač žemesnėse instancijose, pasitaiko atveju, kada netinkamai nurodomas atsakovas, arba ne iš to subjekto priteisiama žala. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2007 m. gruodžio 21 d. civilinėje byloje *J. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-506/2007 kat. 44.5.2.5 (S) pažymėjo, kad apeliacinės instancijos teismas neteisingai nurodė, kad žalos atlyginimas priteistinas iš valstybei atstovaujančios institucijos – Generalinės prokuratūros.

reglamentavimo aspektai analizuojami kitose darbo dalyse, analizę pradedant nuo CK 6.272 straipsnio 1 dalies taikymo apimties.

III. CK 6.272 STRAIPSNIO 1 DALIES TAIKYMO APIMTYS

Konstitucijos 138 straipsnis 3 dalis numato, kad tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis. Pagal šią nuostatą teisinius santykius reglamentuoja ne tik nacionaliniai įstatymai, bet ir tarptautinės sutartys. Taigi tais atvejais, kai nacionalinė teisė nereglamentuoja valstybės atsakomybės už tam tikrus pažeidimus, valstybės civilinė atsakomybė nustatoma vadovaujantis tarptautinėmis sutartimis kaip nacionalinės teisės sistemos dalimi.

1. CK 6.272 straipsnio 1 dalis ir tarptautinė teisė

CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įvardintais neteisėtais veiksmais pažeidžiamos asmens teisės. Neteisėtu nuteisimu, suėmimu, sulaikymu, areštu pažeidžiama asmens teisė į laisvę, neteisėta procesinės prievartos priemonė – laikinu nuosavybės teisių apribojimu – pažeidžiama asmens teisė į nuosavybės neliečiamybę, neteisėta kardomąja priemonė – rašytiniu pasižadėjimu neišvykti – judėjimo teisė. Šias žmogaus teises ir laisves, kurias pažeidžia neteisėti teisėsaugos institucijų veiksmai, gina ne tik Konstitucija, CK bet ir Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija³⁷ (toliau Konvencija), Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių paktas³⁸ (toliau Paktas).

Konvencijos 5 straipsnio 5 dalyje numatyta, kad kiekvienas asmuo, tapęs sulaikymo ar suėmimo auka pažeidžiant šio straipsnio nuostatas, turi teisę į nuostolių atlyginimą; Konvencijos 6 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad asmuo turi teisę, kad jo byla būtų išnagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką [...]; Konvencijos septintojo protokolo 3 straipsnis nustato, kad, jeigu asmuo galutiniu apkaltinamuoju nuosprendžiu nuteisiamas už kriminalinį nusikaltimą, o vėliau nuosprendis panaikinamas arba nuteistasis išteisinamas dėl

³⁷ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987.

³⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.

to, jog kuri nors nauja arba naujai paaiškėjusi aplinkybė neginčijamai įrodo, kad teismas padarė klaidą, tai asmuo, nubaustas pagal šį nuosprendį, gaus kompensaciją pagal įstatymą arba praktiką, galiojančią atitinkamoje valstybėje, jeigu nebus įrodyta, jog minėtoji nežinoma aplinkybė atitinkamu laiku nebuvo išaiškinta tik dėl to asmens kaltės arba iš dalies dėl jos. Panašios normos įtvirtintos Pakto 9 straipsnio 5 dalyje bei 14 straipsnio 6 dalyje³⁹.

Kadangi Konvencija turi tarptautinės sutarties galią, yra tiesioginio taikymo teisės aktas⁴⁰. Dėl to jeigu Konvencijos nuostatos nebūtų inkorporuotos į valstybės, Konvencijos dalyvės, nacionalinę teisę, jų pažeidimas būtų pagrindas reikalauti žalos atlyginimo tiesiogiai remiantis Konvencija⁴¹. Taip pat Konvencijos normoms bus suteiktas prioritetas, jeigu nacionalinė teisė nustato kitokias taisykles negu Konvencija.

Atsižvelgiant į tai, būtina nustatyti, ar nacionalinis reguliavimas atitinka Konvencijos nuostatas. Lyginamoji analizė rodo, kad CK, kaip ir Konvencija, numato žalos atlyginimą neteisėto sulaikymo, suėmimo ir nuteisimo atveju. Kita vertus, CK nuostatoje nėra tiesiogiai įtvirtintos nuostatos, kuri leistų reikalauti žalos atlyginimo, jei buvo pažeista teisė į baudžiamosios bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką. Siekiant nustatyti, ar tai leidžia daryti išvadą, jog nacionalinėje teisėje reguliavimas yra siauresnis nei Konvencijoje, reikia atsakyti į klausimą, ar CK 6.272 straipsnio 1 dalyje pateiktas baigtinis sąrašas atvejų, kada atlyginama žala.

Senajo CK 486 straipsnio analizė leidžia teigti, kad egzistavo tendencija pateikti sąrašą atvejų, kada valstybei kyla deliktinė atsakomybė. Ši norma numatė, kad atsakomybė kyla už žalą, piliečiui padarytą dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėtos administracinės nuobaudos – suėmimo arba pataisos darbų paskyrimo. Profesorius V. Mikelėnas savo monografijoje kritikavo CK 486 straipsnį teigdamas, kad ši norma neapima visų žalos padarymo atvejų, [...] nemini žalos, padarytos neteisėtu sulaikymu ar prevenciniu sulaikymu pagal Operatyvinės veiklos įstatymą⁴², ir todėl CK 486 straipsnio minėtais atvejais taikyti negalima⁴³. Atsižvelgiant į normos netobulumą ir teisinio reguliavimo spragą, naujasis

³⁹Tarptautinio politinių ir pilietinių teisių pakto 9 straipsnio 5 dalyje bei 14 straipsnio 6 dalyje asmens teisės į laisvę savo turiniu yra analogiškos Konvencijos 5 ir Septintojo protokolo 3 straipsnyje, todėl atskirai Tarptautinio politinių ir pilietinių teisių paktas nenagrinėjimas.

⁴⁰Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948, 12 straipsnis.

⁴¹*Cit. op.* 8, p. 387.

⁴²Valstybės žinios 1993, Nr. 30-679.

⁴³*Cit. op.* 8, p.399.

CK buvo patobulintas praplečiant veiksmų, kurie gali būti pripažinti neteisėtais, sąrašą. Taigi galime daryti prielaidą, kad normoje pateiktas neteisėtų veiksmų išvardijimas reiškia, jog įstatymų leidėjas netaikė bendrosios taisyklės, pagal kurią kiekvienas teisei priešingas veiksmas, padaręs kam nors žalos, sukuria prievolę ją atlyginti. Istorinė ir lingvistinė analizė leidžia teigti, kad nustatant dabartinį reglamentavimą buvo siekiama numatyti baigtinį veiksmų, užtraukiančių valstybės deliktinę atsakomybę, sąrašą.

Sistemiškai aiškinant CK 6.271 - CK 6.272 straipsnius, CK 6.272 straipsnis yra specialioji norma CK 6.271 straipsnio atžvilgiu, todėl pastaroji norma taikoma visiems žalos padarymo atvejams, kurių nereglementuoja CK 6.272 straipsnis. Tačiau CK 6.271 straipsnio 3 dalyje apibrėžta, kad „šiam straipsnyje vartojamas terminas „aktas“ reiškia bet koki valdžios institucijos ar jos darbuotojų veiksmą [...] išskyrus teismo nuosprendžius, sprendimus ir nutartis“. Vadovaujantis lingvistiniu metodu, galima daryti išvadą, kad šis CK straipsnis neapima teismo veiksmais sukeltos žalos atlyginimo. Atsižvelgiant į tai, kad ir 6.272 straipsnio 1 dalies taikymas yra apibrėžtas konkrečiai išvardijant neteisėtus veiksmus, formuojasi pagrįsta išvada, kad tam tikri veiksmai, kuriais padaroma asmeniui žalos, pavyzdžiui, dėl per ilgo baudžiamosios bylos nagrinėjimas, yra nereglementuojama⁴⁴.

Vadinasi, tais atvejais, jei ieškinys grindžiamas ne tik neteisėtos procesinės prievartos priemonės taikymu, bet ir per ilgu baudžiamosios bylos nagrinėjimu, greta atitinkamo CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtinto delikto taikytina Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis, numatanti įpareigojimą atlyginti žalą dėl per ilgo bylos nagrinėjimo teisme.

2. Kiti CK 6.272 straipsnio 1 dalies apimties aspektai

Toliau nagrinėjant CK 6.272 straipsnio 1 dalyje numatytą sąrašą, kyla klausimas, ar yra teisinis pagrindas skusti kitus, sąrašė nenumatytus, neteisėtus procesinius veiksmus (aktus), kuriuos neteisėtai atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai, teismas nagrinėdami baudžiamąją bylą. Atsakymą padiktuoja Konstitucinis Teismo jurisprudencija. 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarime „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio 3 dalies ir 7

⁴⁴ ⁴⁴ *Cit. op.* 31, p. 203.

straipsnio 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai⁴⁵, buvo pažymėta, kad „įstatymų leidėjo diskrecijos, kuria jis gali naudotis reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės institucijų ir pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimu, negalima interpretuoti, kaip apimančio jo laisvą nuožiūrą nustatyti išsamų (baigtinį) sąrašą atvejų, kuriais tokia žala turi būti atlyginama, arba nustatyti, kad tam tikrais atvejais minėtais neteisėtais veiksmais padaryta žala neatlyginama“. Todėl „asmuo pagal Konstituciją turi teisę reikalauti neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais padarytos žalos atlyginimo ir tada, kai atitinkamas žalos atlyginimo atvejis jokiame įstatyme nėra numatytas, o teismai, pagal savo kompetenciją sprendžiantys tokias bylas, turi konstitucinius įgaliojimus atitinkamą žalos atlyginimą priteisti, tiesiogiai taikydami Konstituciją (joje įtvirtintus teisingumo, teisinio tikrumo ir teisinio saugumo, proporcingumo, tinkamo teisinio proceso, asmenų lygiateisiškumo, teisėtų lūkesčių apsaugos principus, kitas Konstitucijos nuostatas), bendruosius teisės principus, vadovaudamiesi *inter alia* protingumo principu ir kt“. Taigi pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, negalima tokia situacija, kad tikslaus reglamentavimo nebuvimas lemtų, jog asmuo, patyręs žalą, negalėtų reikalauti jos atlyginimo. Apibendrinant sisteminę CK nuostatų analizę ir Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, darytina išvada, kad tuo atveju, jeigu žala padaroma veiksmais, kurie nėra nurodyti CK 6.272 straipsnio 1 dalies sąrašė ir negali būti taikomas CK 6.271 straipsnis, nėra užkertamas kelias asmeniui ginti savo pažeistas teises – tokiu atveju teismai, sprenddami žalos atlyginimo klausimus, privalo tiesiogiai remtis Konstitucija ir bendraisiais teisės principais.

Atsižvelgdama į Konstitucinio Teismo išaiškinimą, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išplėstinė teisėjų kolegija suformavo praktiką, kad sprendžiant dėl pažeidimų, kurių nereglementuoja CK 6.272 straipsnio 1 dalis, bet juos atlieka ikiteisminio tyrimo pareigūnai, prokurorai ir teismas baudžiamajame procese taikoma įstatymo analogija ir šis straipsnis⁴⁶. Manytina, kad tokia praktika suteikė teisinį tikrumą. Pateikti ieškinį remiantis bendraisiais teisės, Konstitucijos principais nėra pakankamai veiksminga. Taigi teismų praktika lėmė plečiamąjį CK 6.272 straipsnio 1 dalies aiškinimą, kad CK 6.272 straipsnio 1 dalis gali būti

⁴⁵ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2006, Nr. 90-3529.

⁴⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. Lietuvos Respublika, Nr.3K-7-7/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.2 (S).

teisinės gynybos priemonė dėl kiekvieno teisėsaugos pareigūno neteisėto veiksmo baudžiamojo proceso srityje.

Problematis aspektas tas, kad nors ir teismų praktika lėmė plečiamąjį aiškinimą, jog jeigu žala padaroma veiksmais, kurie nėra nurodyti CK 6.272 straipsnio 1 dalies sąraše ir negali būti taikomas CK 6.271 straipsnis, pagal analogiją taikomas CK 6.272 straipsnio 1 dalis, tačiau ne visuomet paprasta atriboti, kokie veiksmai patenka į CK 6.271 straipsnio taikymo apimtį. Teisingumo kolegija yra priėmusi nemažai nutarčių sprendama CK 6.271 straipsnio ir CK 6.272 straipsnio atribojimo klausimus, todėl, galima daryti išvadą, jog teismams kyla abejonių dėl šių normų taikymo apimties⁴⁷. Reikalinga aptarti pagrindinius atribojimo principus.

CK 6.271 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad žala, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų, privalo atlyginti valstybė. Šio straipsnio 2 dalyje numatyta, kad terminas „valdžios institucija“ reiškia bet kokią viešosios teisės subjektą (valstybės ar savivaldybės instituciją, pareigūną, valstybės tarnautoją ar kitą šių institucijų darbuotoją), taip pat privatų asmenį atliekantį valdžios funkcijas. Galima daryti išvadą, kad šioje įstatymo nuostatoje įvardinta pareigūno sąvoka apima ir ikiteisminio tyrimo pareigūnus, tuo atveju, kai žala atsiranda asmeniui, kurio atžvilgiu nebuvo atliekami ikiteisminio tyrimo veiksmai. Tokia išvada darytina remiantis Teisingumo kolegijos praktika. Byloje *N. Petraitis v. Visagino Policijos komisariatas*⁴⁸ ieškovas nurodė, kad vykdant 5 parų areštą, jis buvo uždarytas laikino sulaikymo kameroje, nors pagal teisės aktuose įtvirtintas nuostatas, jis turėjo būti uždarytas į tardymo izoliatorių arba į areštinę. Kadangi nagrinėjamu atveju komisariatas vykdė teismo nutartį, kuria pareiškėjui buvo paskirta kardomoji priemonė – suėmimas, nėra ikiteisminio tyrimo veikla, tokiais veiksmais padarytos žalos atlyginimas sprendžiamas pagal CK 6.271 straipsnį. Taigi policija pagal vykdomų funkcijų pobūdį gali veikti kaip viešojo administravimo subjektas, taip pat kaip ikiteisminio tyrimo subjektas. Todėl jei žala atsiranda dėl policijos kaip viešojo administravimo subjekto neteisėtų veiksmų,

⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2009 m. kovo 17 d. nutartimi byloje *UAB „Nordic investicija“ v. Kauno miesto Vyriausiasis policijos komisariatas*, Nr. 3K-3-120/2009 sustabdė bylos nagrinėjimą, nes iškilo abejonių dėl teisingumo tuo atveju, kai ieškovas nurodė, kad nuostoliai atsirado dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, kurie ikiteisminio tyrimo metu atliko kratą patalpose, kurias ieškovas išnuomojo trečiajam asmeniui, veiksnu. Kratos metu rasti daiktai buvo palikti saugoti nuomojamose patalpose. Ieškovas nutraukė nuomos sutartį su trečiuoju asmeniu, tačiau šiomis patalpomis negalėjo naudotis ilgiau nei 1 metus, kol pareigūnai neatlaisvino patalpų, todėl buvo patirti nuostoliai.

⁴⁸ Teisingumo kolegijos 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis byloje *N. Petraitis v. Visagino policijos komisariatas*, kat. 94.5 (S).

tai atlyginimo klausimas sprendžiamas pagal CK 6.271 straipsnį⁴⁹. Jei pareigūnas veikia kaip baudžiamojo proceso subjektas, tai tokiais veiksmais padarytos žalos atlyginimas sprendžiamas pagal CK 6.272 straipsnio 1 dalį⁵⁰.

Tačiau subjektų kriterijaus ne visada pakanka, todėl svarbu ir procesinio veiksmo, iš kurio kildinama žala, pobūdis. Byloje *A. Nalivaika v. Generalinė prokuratūra*⁵¹ pareiškėjas prašė panaikinti Generalinės prokuratūros išvadą, kuria jis buvo informuotas, jog ikiteisminio tyrimo kontrolės skyriaus prokuroras nutraukė susirašinėjimą su juo ir priteisti pareigūnų neteisėtais veiksmais ir neveikimu padarytą žalą. Teisingumo kolegija pažymėjo, jog kadangi susirašinėjimas buvo nutrauktas vadovaujantis Asmenų prašymų ir skundų nagrinėjimo tvarkos nuostatais ir šis poįstatyminis aktas reglamentuoja vidaus administracijos tvarką, tokiais veiksmais padarytos žalos atlyginimas sprendžiamas pagal CK 6.271 straipsnį. Vadinasi, jei veiksmas (aktas) nėra procesinis sprendimas skundžiamas Lietuvos Respublikos Baudžiamojo proceso kodekso⁵² (toliau BPK) numatyta tvarka, tokiu neteisėtu veiksmu (aktu) padarytos žalos atlyginimas bus sprendžiamas pagal CK 6.271 straipsnį. Apibendrinant teisingumo kolegijos praktiką, galima daryti išvadą, jog pagal CK 6.272 straipsnio 1 dalį sprendžiami žalos atlyginimo atvejai, kai žalos padaro ikiteisminio tyrimo pareigūnai, vykdydami ikiteisminį tyrimą ir taikydami procesines prievartos priemones, atlikdami kitus procesinius veiksmus pagal BPK, prokurorai, vykdydami ikiteisminio tyrimo kontrolę ar kitas BPK nurodytas funkcijas, teismai, vykdydami teisingumą baudžiamosiose bylose ir administraciniame procese skirdami administracinį areštą.

Taigi siekiant nustatyti CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą reguliavimo taikymo apimtį, reikia šią normą aiškinti sistemiškai su CK 6.271 straipsnio norma, nes pastaroji norma yra bendroji norma CK 6.272 straipsnio 1 dalies atžvilgiu. Lygiagrečiai taikomos ir Konvencijos nuostatos, nes šis teisės aktas numato platesnę asmens teisių apsaugą valstybės deliktinės atsakomybės atveju. Jeigu žala padaroma veiksmais, kurie nėra įvardinti šiose normose, asmens pažeisto teisės, sprendžiant žalos atlyginimo klausimus, ginamos remtis

⁴⁹ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2008 m. sausio 15 d. nutartis administracinėje byloje *A. K. v. Kauno miesto vyriausiojo policijos komisariato Centro policijos komisariatas*, Nr. AS⁵⁵⁶–96/2008, kat. 50.3.1 (S).

⁵⁰ Teisingumo kolegijos 2007 m. gegužės 22 d. nutartis byloje *O. P. v. Vilniaus miesto apylinkės prokuratūra*, kat. 94.5 (S).

⁵¹ Teisingumo kolegijos 2005 m. gruodžio 23 d. nutartis byloje *A. Nalivaika v. Generalinė prokuratūra*, kat. 94.5 (S).

⁵² Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341.

Konstitucija ir bendraisiais teisės principais, siekiant kad nebūtų pažeidžiamas konstitucinis teisės į žalos atlyginimą principas.

IV. CK 6.272 STRAIPSNIO PAKEITIMO ĮSTATYMO PROJEKTO VERTINIMAS

Nurodytas įstatyminio reglamentavimo neišsamumas, painumas, dėl kurio tam tikrais atvejais valstybės civilinė deliktinė atsakomybė turi būti nustatoma remiantis Konvencijos, Konstitucijos nuostatomis, gali kliudyti ginti asmeniui savo teises ir laisves visų pirma dėl to, kad nukentėjusiajam, nesusipažinusiam su specialiai žalos atlyginimo klausimus reglamentuojančiomis CK normomis, jų taikymo praktika gali būti sudėtinga žinoti visą sistemą ir tuos atvejus bei pagrindus, kuriais žalos atlyginimas galimas remiantis Konvencija ar Konstitucija. Be to, kaip pagrįstai teigiama CK 6.272 straipsnio pakeitimo įstatymo aiškinamajame rašte⁵³, stokojant teisinio apibrėžtumo, tikėtina, kad teismai žalos atlyginimo bylose gali vengti tiesiogiai taikyti Konstituciją ar bendruosius teisės principus.

Atsižvelgdama į tai, autorė pritartų, kad minėto įstatyminio reguliavimo sudėtingumą reikėtų spręsti koreguojant įstatymą ir pirmiausia atsisakant konkrečių neteisėtų veiksmų baigtinio sąrašo baudžiamajame procese. Todėl siūloma norma, numatanti, kad „žalą, atsiradusią dėl neteisėtų ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokurorų, teisėjų ar teismo veiksmų baudžiamajame procese [...] atlygina valstybė visiškai“ padėtų apginti nukentėjusių interesą tinkamai suvokti galimybę ginti pažeistas teises. Autorės įsitikinimu, šis interesas, teisinis aiškumas ir apibrėžtumas yra svarbesni principai nei įstatymo nekintamumas ir stabilumas.

Antras svarbus 6.272 straipsnio 1 dalies ypatumas, kurį siekiama koreguoti, yra susijęs su žalos atlyginimu esant valstybės pareigūnų neteisėtiems veiksams administraciniame procese. Dabartiniame reguliavime iš administraciniame procese atliktų neteisėtų veiksmų, tik administracinės nuobaudos – administracinio arešto – paskyrimas pagal šią normą valstybei užtraukia deliktinę atsakomybę. Teisininkas Vytautas Kurpuvesas, kritikuodamas CK 6.272 straipsnio 1 dalies reglamentavimą⁵⁴ teigia, kad toks reglamentavimas lemia, jog „neatlyginama žala, atsiradusi dėl neteisėto administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos

⁵³ CK 6.272 straipsnio pakeitimo įstatymo aiškinamasis raštas, 2008, Nr. XP-3139.

⁵⁴ Teisingumo instituto tyrimas „Žalos, atsiradusios dėl neteisėto administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonių pritaikymo arba neteisėto administracinės nuobaudos paskyrimo, atlyginimo instituto probleminiai aspektai“ [interaktyvus], [žiūrėta 2009-01-29]. Prieiga per internetą: <http://www.teisingumoinstitutas.lt/files/Zalos_atlyginimas.pdf>.

užtikrinimo priemonių pritaikymo bei žala, atsiradusi dėl bet kokios, išskyrus administracinį areštą, administracinės nuobaudos paskyrimo. Esant tokiam teisiniam reguliavimui, žala, pavyzdžiui, atsiradusi dėl neteisėto atvesdinimo⁵⁵ ar laikino sulaikymo⁵⁶ turi būti atlyginta, tačiau žala, atsiradusi dėl neteisėto administracinio sulaikymo⁵⁷, kuris kaip ir laikinas sulaikymas, gali trukti net iki 48 valandų, ne; žala, atsiradusi neteisėtai nuteisus asmenį paskiriant jam minimalią baudžiamajame įstatyme nustatyta 1 MGL baudą turi būti atlyginta, tačiau žala, atsiradusi dėl neteisėto administracinės nuobaudos baudos, kurios dydis gali būti nuo 10 litų iki 2000 litų ir daugiau⁵⁸, – ne”.

Šie teiginiai kritikuotini. Pažymėtina, kad dabartinis reglamentavimas užtikrina, jog žala, padaryta teismo veiksmais skiriant kitas administracines nuobaudas, išskyrus areštą, atlyginama pagal 6.272 straipsnio 2 dalį, o žala, padaryta vykstant administraciniam procesui ne teismo, o kitų pareigūnų, atlyginama pagal CK 6.271 straipsnį⁵⁹. Todėl argumentai, kad dabartinis reglamentavimas nenumato žalos atlyginimo atvejų esant neteisėtam kitų administracinių nuobaudų skyrimo atvejui, nėra pagrįsti.

Kita vertus, dabartinis reguliavimas kritikuotinas tuo aspektu, kad jis yra sudėtingas ir gali trukdyti nukentėjusiam asmeniui ginti pažeistas teises. Tai visų pirma susiję su tuo, kad nukentėjusiajam reikia atskirai kreiptis į bendrosios kompetencijos ir administracinį teismus, o administracinių teismų praktika žalos atlyginimo bylose, kai neteisėtus veiksmus atlieka valstybės pareigūnai administracinių teisės pažeidimų teisenoje nėra palanki nukentėjusiajam. Byloje *A. J. v. Klaipėdos RAAD jūros aplinkos apsaugos agentūra*⁶⁰ pareiškėjas dėl neteisėtai paskirtos administracinės nuobaudos teismo prašė priteisti atlyginti neturtinę žalą. Šioje byloje Lietuvos Vyriausiasis Administracinis Teismas (toliau LVAT) rėmėsi administracinių teismų praktika, kad administracinių teisės pažeidimų teiseną ir joje dalyvaujantys subjektai nepatenka į viešojo administravimo sistemą⁶¹, ir padarė išvadą, kad privačiam asmeniui institucijų (pareigūnų), patraukusių administracinę atsakomybę, administracinės teisės pažeidimų teisenos procesiniais veiksmais padaryta neturtinė žala negali būti atlyginama

⁵⁵ BPK 142 straipsnis.

⁵⁶ BPK 140 straipsnis.

⁵⁷ ATPK 265-267 straipsniai.

⁵⁸ ATPK 24 straipsnis.

⁵⁹ *Cit. op.* 10, p. 380.

⁶⁰ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. gegužės 10 d. nutartis administracinėje byloje *A. J. v. Klaipėdos RAAD jūros aplinkos apsaugos agentūra*, Nr. A³ – 550/2005, kat. 15.2 (S).

⁶¹ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis administracinėje byloje *R. M. v. valstybė*, Nr. A⁴ – 689/2003, kat. 18.2; 18.4 (S); LVAT 2004 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje *M. A. v. Klaipėdos miesto 3PK VP nuovados viršininkas*, Nr. A⁴ – 912/2004, kat. 42, 43.1 (S).

pagal Viešojo administravimo įstatymo⁶² 39 straipsnio nuostatas, nes pagal jas numatyta atlyginti neturtinę žalą, atsiradusią tik dėl viešojo administravimo subjektų neteisėtų aktų. Todėl, nežiūrint to, kad pareiškėjas dėl neteisėto administracinės baudos paskyrimo ir patyrė neturtinę žalą, jos atlyginti pagrindo nėra, nes Administracinių teisės pažeidimų kodeksas⁶³ (toliau ATPK) to nereglementuoja. Pastebėtina, kad LVAT žalos atlyginimo dėl neteisėtų valstybės valdžios institucijų veiksmų klausimus sprendžia atsižvelgdamas į tai, kokioje teisenoje kyla ginčas, susijęs su administracinių teisės pažeidimų bylų teiseną, ar tai ginčas dėl viešojo administravimo institucijų veiksmų⁶⁴. Nors teisės doktrina taip pat atriboja viešąjį administravimą ir administracinės atsakomybės taikymą⁶⁵, tačiau praktinis šių sričių atribojimas padarė daugiau žalos, nei naudos. Nurodyta situacija parodo reglamentavimo trūkumus, atsirandančius, kai įstatymų tiesiogiai nėra nustatytas neturtinės žalos, padarytos administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos metu, atlyginimas, o LVAT pozicija atriboti viešojo administravimo ir administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos sritis, sąlygojo, kad negalima taikyti Viešojo administravimo įstatymą ir atlyginti neturtinę žalą atsiradusią dėl valdžios pareigūnų neteisėtų veiksmų administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos metu.

Kitoje byloje *R. M. v. Utenos RAAD*⁶⁶ pareiškėjas dėl neteisėtai paskirtos administracinės nuobaudos reikalavo atlyginti atstovavimo išlaidas, patirtas ginčijant nuobaudos paskyrimą administracinio teisės pažeidimo byloje. LVAT plenarinė sesija nustatė, kad atstovavimo teisme išlaidos, patirtos ginčijant nuobaudos paskyrimą administracinio teisės pažeidimo byloje, priskirtinos administracinių teisės pažeidimų sričiai ir į CK 6.249 bei CK 6.271 straipsnių reguliavimo sritį nepatenka. Teismas, atsižvelgęs, kad ATPK 279 straipsnis numato išlaidų priteisimą tik administracinėje byloje dalyvaujantiems nukentėjusiesiems, liudytojams, vertėjams, ekspertams, konstatavo, kad atstovavimo išlaidų atlyginimas privačiam asmeniui, kuriam buvo surašytas administracinio teisės pažeidimo protokolas, ATPK nenumatytas, todėl atstovavimo išlaidos negali būti priteistos. Taigi tokia teismų pozicija sąlygojo, kad negalimas atstovavimo išlaidų priteisimas.

⁶² Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945).

⁶³ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1).

⁶⁴ KARGAUDIENĖ, A. Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 3 (105), p.78.

⁶⁵ ANDRIUŠKEVIČIUS, A. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004., p. 42-46; PAUŽAITĖ-KULVINSKIENĖ, J. *Administracinė justicija: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005, p. 85-87

⁶⁶ Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis administracinėje byloje *R. M. v. Utenos RAAD*, Nr. A⁴ – 689/2003, kat. 18.2; 18.4 (S).

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad atsižvelgiant į tai, kad administracinių teismų praktikoje skirtingai traktuojami viešojo administravimo institucijų tarnautojų, kai jie priima sprendimą vadovaujantis ATPK ir įgyvendindami viešojo administravimo įstatymo nuostatas, turtinės ir neturtinės žalos atlyginimo klausimai⁶⁷, susiformavo skirtinga administracinių teismų praktika dėl panašių žalos atlyginimo atvejų. Akivaizdu, kad asmeniui nėra palanki žalos atlyginimo sistema dėl neturtinės žalos ar atstovavimo išlaidų priteisimo kai ginčijami administraciniame procese ne teismo padaryti neteisėti veiksmai.

Taigi, atsižvelgiant į tai, kad dabartiniu reguliavimu žalos padarytos neteisėtais veiksmais administraciniame procese atlyginimą reglamentuoja 3 atskiros normos, skirtingas bylų teisingumas, susiformavusi administracinių teismų praktika yra mažiau palanki asmeniui siekiančiam neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimo vykstant administraciniam procesui ne teismo, o kitų pareigūnų sukeltais neteisėtais veiksmais, pritarčiau siūlymui dėl CK 6.272 straipsnio 1 dalyje esančio reguliavimo keitimo, nustatant, kad „žalą, atsiradusią dėl [...] neteisėtų veiksmų administracinio teisės pažeidimo bylos teisenoje atlygina valstybė[...]“. Straipsnio pakeitimas sąlygotų, kad būtų suteikta daugiau aiškumo ir paprastumo ginant pažeistas teises, nes pagal pakeistą normą būtų atlyginama ne tik žala, atsiradusi dėl neteisėtos administracinės nuobaudos – arešto paskyrimo, bet ir žala, atsiradusi dėl neteisėto administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonių, bei žala, atsiradusi dėl bet kokios administracinės nuobaudos neteisėto paskyrimo. Taip pat nebūtų toliau plėtojama administracinių teismų praktika, kuri neatitinka teisingumo, protingumo ir konstitucinio žalos atlyginimo principų.

Apibendrinant, galima daryti išvadą, kad valstybės deliktinės atsakomybės koncepcija yra dinamiškas reiškinys. CK 6.272 straipsnio 1 dalies normoje įtvirtintas sąrašas atvejų, kai žala atlyginama tik dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo, neteisėto sulaikymo, neteisėtos kitos procesinės prievartos priemonės pritaikymo, neteisėto administracinio arešto, siekiant užtikrinti pažeistų asmenų teisių gynimą, teismų praktikoje buvo pradėta aiškinti plačiau, numatant kad žala atlyginama dėl visų neteisėtų teisėsaugos pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese ir dėl Konvencijos numatytos teisės į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimo. Žalos padarytos neteisėtais veiksmais administraciniame procese atlyginimas reglamentuojamas fragmentiškai, valstybės atsakomybės pagrindus dėl neteisėtų veiksmų administraciniame procese reguliuoja 3 atskiros normos, skirtingas bylų teisingumas, susiformavusi administracinių teismų praktika yra mažiau palanki

⁶⁷ *Cit. op.* 64, p.78.

asmeniui siekiančiam neteisėtais veiksmais padarytos žalos atlyginimo vykstant administraciniam procesui ne teismo, o kitų pareigūnų sukeltais neteisėtais veiksmais. Todėl siekiant, kad netinkamas normų suvokimas nelemtų, jog nukentėjusysis suvoks, kad tam tikrais pažeidimais sukeltos žalos atlyginimo galimybė yra įstatyme nenumatyta ir nesieks jos atlyginimo, taip pat išvengti teismų praktikos diferenciacijos panašiais žalos atlyginimo atvejais, dėl teisinio aiškumo ir apibrėžtumo, autorės vertinimu, pritartina CK 6.272 straipsnio pakeitimo įstatymui, kuris lemtų, kad visus žalos, atsiradusios dėl neteisėtų veiksmų baudžiamajame procese ir administracinio teisės pažeidimo bylos teisenoje, atvejus nagrinėtų bendrosios kompetencijos teismai, taikydami CK 6.272 straipsnio 1 dalį.

V. NETEISMINIS ŽALOS ATLYGINIMO BŪDAS

Neteisminę žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinių prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos – arešto paskyrimo, atlyginimo tvarką reglamentuoja Žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas⁶⁸. Šis atskiras žalos atlyginimo būdas užtikrina operatyvesnę baudžiamajame procese nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ar teismo neteisėtų veiksmų nukentėjusiųjų asmenų, taip pat asmenų, kuriems paskirta administracinė nuobauda – administracinis areštas, – teisių ir teisėtų interesų gynybą. Be to, neteisminė nukentėjusiųjų asmenų teisių ir teisėtų interesų gynyba reikalauja mažesnių išlaidų nei žalos atlyginimas teismine tvarka, nes žalos atlyginimas sprendžiamas administracine tvarka⁶⁹. Akivaizdu, kad įstatymu buvo siekiama sumažinti ir teismų krūvį, todėl šioje darbo dalyje analizuosiu, koks šio neteisminio žalos atlyginimo būdo santykis su teisiniu žalos atlyginimo būdu (CK 6.272 straipsnio 1 dalimi) ir, ar nukentėjusysis, sudaręs taikos sutartį su Teisingumo ministerija, gali reikalauti likusios neatlygintos žalos arba vėliau naujai atsiradusios (padidėjusios) žalos atlyginimo teismo tvarka.

Pirmiausiai, svarbu pažymėti, kad tai nėra privaloma ikiteisminė ginčo dėl žalos, padarytos neteisėtais ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ar teismo veiksmais,

⁶⁸ Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės Žinios, 2002, Nr. 56-2228.

⁶⁹ 2001-12-04 Žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (IXP-1235).

atlyginimo nagrinėjimo tvarka, o tik alternatyvi žalos atlyginimui teismine tvarka. Žalą patyręs asmuo turi teisę savo pasirinkimu dėl žalos atlyginimo kreiptis į teismą arba į Teisingumo ministeriją dėl minėtos žalos atlyginimo ne teismo tvarka⁷⁰. Kreipimasis dėl žalos atlyginimo ne teismo tvarka neužkerta kelio vėliau, jeigu žala ne teismo tvarka nebuvo atlyginta arba asmuo nesutinka su Teisingumo ministerijos pasiūlytu žalos atlyginimu, kreiptis dėl žalos atlyginimo į teismą CPK nustatyta tvarka.

Bendrieji žalos atlyginimo ne teismo tvarka nagrinėjimo tvarkos bruožai panašūs į CK civilinę atsakomybę reguliuojančias normas. Įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje, kaip ir CK 1.125 straipsnio 8 dalyje, numatytas 3 metų ieškinio senaties terminas kreiptis į Teisingumo ministeriją dėl žalos atlyginimo ne teismo tvarka⁷¹. Įstatyme numatyta valstybės regreso teisė, jei atlygina žala dėl ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuratūros ar teismo pareigūno, teisėjo tyčinių veiksmų (aktų)⁷². Tačiau nors neteisminės tvarkos reglamentavimas turi panašumų į CK įtvirtintas materialinės teisės normas, tačiau keletas specifinių neteisminės žalos atlyginimo būdo taikymo aspektų lemia, kad asmenys rečiau pasirenka šį žalos atlyginimo būdą⁷³.

Pirma, prašant žalos ne teismo tvarka atlyginimo kartu su asmens prašymu atlyginti žalą turi būti pateiktas įsiteisėjęs ikiteisminio tyrimo pareigūno, prokuroro, teisėjo ar teismo sprendimas, nustatantis pažeidimus, kuriuos padarė ikiteisminio tyrimo pareigūnas, prokuroras, teisėjas ar teismas baudžiamojoje ar administracinio teisės pažeidimo byloje priimdami sprendimą dėl nuteisimo, suėmimo, sulaikymo, procesinių prievartos priemonių pritaikymo, administracinės nuobaudos - arešto paskyrimo, taip pat žalos dydį patvirtinantys dokumentai. Toks reikalavimas įtvirtintas, nes žala atlyginama administracine tvarka, ir netiriamos faktinės aplinkybės bei nevertinami įrodymai, todėl reikalingas pagrįstas įrodymas. Taip pat neteismine tvarka žala asmeniui nėra atlyginama, jei asmuo

⁷⁰ Įstatymo 3 straipsnio 1 dalis.

⁷¹ CK 1.125 straipsnio 8 dalis taip pat numato 3 metų ieškinio senaties terminą reikalavimams dėl padarytos žalos atlyginimo.

⁷² Įstatymo 5 straipsnis. Pažymėtina, jog pagal Civilinio kodekso 6.272 straipsnio 4 dalyje taip pat yra numatyta, kad jeigu žala atsirado dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuratūros ar teismo pareigūnų ar teisėjų tyčinių veiksmų, tai valstybė, atlyginus žalą, įgyja atgręžtinio reikalavimo teisę iš atitinkamų pareigūnų įstatymų nustatyta tvarka išieškoti įstatymų nustatyto dydžio sumas.

⁷³ Teisingumo ministerijoje pagal Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymą gauta prašymų kompensuoti pareigūnų neteisėtais veiksmais padarytą žalą:

2005 m. 15 prašymų, sudarytos 5 taikos sutartys;

2006 m. 18 prašymų, sudarytos 5 taikos sutartys;

2007 m. 15 prašymų, sudarytos 4 taikos sutartys;

2008 m. 20 prašymų, sudarytos 3 taikos sutartys

2009 m. (iki 2009-02-25) 6 prašymai, sudaryta 1 taikos sutartis.

baudžiamosios bylos ikiteisminio tyrimo ar teismo nagrinėjimo metu arba administracinio teisės pažeidimo bylos teisenos metu savęs apkalbinėjimu ar kitokiu būdu kliudė nustatyti tiesą, slapstėsi ir taip padėjo atsirasti žalai⁷⁴. Manytina, kad šiems asmenims, negalintiems įrodyti minėtų aplinkybių, žala nėra atlyginama tik neteisimine tvarka, nes tokiu atveju reikalinga detaliai iširti, pirma, ar buvo neteisėtumas, antra, kiek pats asmuo prisidėjo prie žalos atsiradimo. Todėl esant tokioms aplinkybėms, asmuo dėl žalos atlyginimo gali kreiptis tiesiogiai į teismą, kuris visapusiškai ištyręs ir įvertinęs įrodymus, galėtų priimti teisingą ir pagrįstą sprendimą.

Taip pat svarbu pažymėti, kad egzistuoja dar vienas apribojimas - ne teismo tvarka atlyginamos turtinės žalos dydis negali viršyti 10 000 litų, o neturtinės žalos dydis negali viršyti 5000 litų. Šios ribos buvo nustatytos atsižvelgiant į iki įstatymo priėmimo susiklosčiusią teisminę praktiką. Vidutinis materialinės žalos dydis 1998 m. buvo 9,9 tūkst. litų, 1999 m. – 5,2 tūkst. litų, 2000 m. – 7,15 tūkst. litų, 2001 m. – 7,04 tūkst. litų⁷⁵. Akivaizdu, kad įstatymo priėmimo metu atlygintinos žalos ribos buvo kompromisinės, tačiau neatitinka dabartinės ekonominės situacijos, priteisiamos žalos vidurkio, todėl kasmet mažėja atvejų, kai žalos atlyginimo klausimas išsprendžiamas taikiai neteisimine tvarka. TM statistika patvirtina, kad šie aspektai atgraso nukentėjusiuosius siekti žalos atlyginimo ne teisme tvarka⁷⁶. Nors ir minėta, kad neteisminė tvarka yra alternatyvi kompensavimo sistema ir neteisimine tvarka atlyginamos žalos ribos nepaneigia visiško žalos atlyginimo principo, tačiau asmeniui tiesiogiai kreiptis į teismą yra paprasčiau nei reikalauti žalos atlyginimo neteisimine tvarka ir po to kreiptis į teismą dėl visiško žalos atlyginimo.

Taip pat svarbu nustatyti, ar asmuo, kuriam žala atlyginta ne teismo tvarka pagal taikos sutartį, turėtų teisę į papildomą žalos atlyginimą, jei ši žala paaiškėtų vėliau, t.y. po sutarties sudarymo (pavyzdžiui, žala dėl sveikatos sutrikdymo), ir kokia tvarka ši žala jam būtų atlyginama. Pirmiausiai, reikia įvertinti taikos sutarties teisinio reguliavimo aspektus, įtvirtintus CK. Pagal CK 6.983 straipsnio 1 dalį „taikos sutartimi šalys [...] užkerta kelią kilti teisminiam ginčui ateityje“, tačiau procesine prasme, pagal 6.985 straipsnio 1 dalį, tik teismo patvirtinta taikos sutartis jos šalims turi galutinio teismo sprendimo galią. Kadangi taikos sutartis tarp Teisingumo ministerijos ir asmens netvirtinama teisme, tai ji neįgyja *res judicata*

⁷⁴ Įstatymo 3 straipsnio 2 dalis.

⁷⁵ 2001-12-04 žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas, Nr. IXP-1235.

⁷⁶ Cit.op 38.

galios, todėl procesiniu atžvilgiu neužkerta kelio tuo pačiu klausimu iškelti bylą teisme⁷⁷. Taip pat atsižvelgiant į tai, kad, pavyzdžiui, pablogėjus sveikatai, atsiranda nauja žala, reikalingi nauji įrodymai, todėl tai vertintina kaip atsiradusi nauja prievolė. Nors teismų praktikoje nepasitaikė atvejų, kad asmuo prašytų papildomai atsiradusios žalos priteisimo, tačiau materialinės teisės požiūriu vėliau naujai atsiradusi (padidėjusi) žala galėtų būti atlyginama teismo tvarka.

Apibendrinant galima teigti, kad neteisminė žalos atlyginimo procedūra yra alternatyvi žalos atlyginimui teismine tvarka, kuri užtikrina operatyvesnę baudžiamajame procese nuo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ar teismo neteisėtų veiksmų nukentėjusiųjų asmenų, taip pat asmenų, kuriems paskirta administracinė nuobauda – areštas, – teisių ir teisėtų interesų gynybą. Ši alternatyvi kompensavimo sistema nepaneigia visiško žalos atlyginimo principo, todėl asmuo, sudaręs taikos sutartį su Teisingumo ministerija, gali reikalauti likusios neatlygintos žalos arba vėliau naujai atsiradusios (padidėjusios) žalos atlyginimo teismo tvarka.

⁷⁷ SIMAITIS, R. Taikos sutartis privatinėje teisėje. Vilnius: *Justitia*, 2004, Nr. 1 (49), p. 17.

V. CIVILINĖS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS

Valstybės civilinės deliktinės atsakomybės atvejis, nustatytas CK 6.272 straipsnio 1 dalyje, yra vienas iš objektyviosios civilinės atsakomybės atvejų, todėl valstybės civilinei deliktinei atsakomybei atsirasti pakanka trijų civilinės atsakomybės sąlygų: neteisėtų veiksmų, žalos ir priežastinio ryšio. Šios skyriaus analizės objektas yra šių sąlygų aiškinimas ir taikymas Lietuvos teismų praktikoje. Didžiausias dėmesys skiriamas analizuoti esminius kriterijus, pagal kuriuos turi būti vertinamas ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ir teismo veiksmų teisėtumas/neteisėtumas, atliekant procesinius veiksmus, priimant procesinius sprendimus. Atsižvelgiant į tai, kad daugiausiai problemų kelia neteisėtumo nustatymas, šiam aspektui skiriama daugiausiai dėmesio.

1. Neteisėtumo nustatymo aspektai

Veiksmų neteisėtumas yra būtinoji civilinės atsakomybės sąlyga – asmens elgesyje nenustačius neteisėtumo, negalima kalbėti ir apie šiam asmeniui kylančią civilinę atsakomybę. Dėl šios priežasties teismai, sprenddami žalos, padarytos neteisėtais ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ir teismo veiksmais atlyginimo klausimą, daugeliu atvejų iš pradžių aiškinasi, ar šie subjektai atliko neteisėtus veiksmus, o, nenustatę neteisėtumo, kitų šiuo atveju būtinų civilinės atsakomybės sąlygų nebesprendžia ir pareiškėjo reikalavimą atlyginti žalą atmeta⁷⁸. Šioje dalyje, remiantis teismų praktika, bus bandoma išsiaiškinti, koks elgesys CK 6.272 straipsnio 1 dalies atveju laikomas neteisėtu, kaip neteisėtumas nustatomas, kokie teismų praktikos suformuoti specialūs kriterijais atskiriems procesiniams veiksams.

Neteisėti veiksmai, kaip civilinės atsakomybės sąlyga pagal CK 6.246 straipsnio 1 dalį, yra įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos neįvykdymas arba įstatymu ar sutartimi draudžiamų veiksmų atlikimas arba bendro pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimas. Taigi neteisėtumas Lietuvos civilinėje teisėje suprantama labai plačiai – tai tiek

⁷⁸ Būtent neteisėtumo ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro, teisėjo ir teismo veiksniuose nenustatymas ir yra dažniausia atsisakymo tenkinti ieškovo reikalavimą priežastis: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-319/2008, kat. 44.5.2.5 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje *S. R. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-215/2006, kat. 44.5.2.5; 44.8; 114.8.2 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *S. B. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-150/2006, kat. 44.5.2.5 (S).

sutarties pažeidimas, tiek konkrečios teisės normos, tiek bendrojo pobūdžio pareigos elgtis atsargiai pažeidimas⁷⁹.

Minėtoji CK 6.246 straipsnio 1 dalies norma, apibrėžianti neteisėtumo sampratą, yra bendroji norma, taikoma deliktinei, sutartinei ir viešajai civilinei atsakomybei. CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtina specialioji norma, reglamentuojanti neteisėtumo sąlygos nustatymą būtent valstybės deliktinėje atsakomybėje. Pagal šią normą neteisėti veiksmai, su kuriais įstatyme siejama valstybės prievolė atlyginti žalą, yra neteisėtas nuteisimas, neteisėtas suėmimas, neteisėtas sulaikymas, neteisėtas kitų procesinių prievartų pritaikymas, neteisėtas administracinis areštas. Kyla klausimas, ar neteisėti veiksmai gali būti suprantami plačiau, t.y. apimti visus teisėsaugos institucijų procesinius teisinius aktus, veiksmus baudžiamojo proceso srityje.

Teismų praktika pakrypo ta linkme, kad valstybei civilinę atsakomybę užtraukia ne tik neteisėtos procesinės prievartos priemonės taikymas, bet ir visi neteisėti procesiniai veiksmai vykdant baudžiamąjį persekiojimą, taikant baudžiamąją atsakomybę. Nors dažniausiai teismų praktikoje, kaip neteisėtas veiksmas, sukėlęs žalą, ieškovo nurodomas ir teismo vertinamas paskirtos procesinės prievartos priemonės teisėtumas, bet taip pat vertinama ir kitų teisėsaugos institucijų procesinių veiksmų teisėtumas⁸⁰. Tokį plečiamąjį neteisėtumo sąlygos aiškinimą lėmė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 metais suformuotas precedentas: byloje *A. N. v. Lietuvos valstybė*⁸¹ civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegija, atmesdama kasatoriaus argumentą, kad nacionalinėje teisėje nenustatyta civilinės atsakomybės padarius žalą, kurios atsiradimo pagrindas – pareigūnų neteisėti veiksmai, t.y. bylos išnagrinėjimo per kuo įmanomai trumpiausią laiką neužtikrinimas, konstatavo, kad teisinis reglamentavimas, kai tam tikrų institucijų ir pareigūnų veiksmai neįvardijami kaip galimas pagrindas atsakomybei atsirasti, negali paneigti asmens teisės reikalauti atlyginti žalą, jeigu tokia žala atitinkamais veiksmais buvo padaryta. Teisėjų kolegija išaiškino, kad tais atvejais, kai asmuo nurodo galimus neteisėtus veiksmus, kurie nenustatyti specialiose pareigūnų atsakomybę reglamentuojančiose teisės normose, teismai vertina pateiktus faktus apie galimus pažeidimus atsižvelgdami į bendruosius teisės principus, Konstitucijos nuostatas. Lietuvos

⁷⁹ *Cip. op. 5*, p. 336.

⁸⁰ Asmenys kvestionuoja baudžiamosios bylos iškėlimo pagrindą, ikiteisminio tyrimo pradėjimą, ikiteisminio tyrimo atnaujinimo teisėtumą, baudžiamosios bylos neišnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką ir kt.

⁸¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. Lietuvos Respublika*, Nr.3K-7-7/2007.

Aukščiausiasis Teismas akcentavo, kad teismas, nagrinėdamas bylą, teisinį santykį kvalifikuoja *ex officio*, o reglamentavime esant teisinei spragai, pažeidimą sprendžia pagal teisės analogiją. Šiame precedente buvo pabrėžta, kad teisinę sistemą sudaro ir tarptautiniai susitarimai, todėl tais atvejais, kai nacionalinė teisė nereglementuoja valstybės atsakomybės už tam tikrus pažeidimus, teismas valstybės atsakomybę nustato vadovaudamasis tarptautinėmis sutartimis kaip nacionalinės teisės sistemos dalimi, jei atitinkama tarptautinė sutartis reguliuoja nagrinėjamus teisinius santykius. Tais atvejais, kai ieškovas prašo apginti pažeistas teises vadovaudamasis nacionaline teise, tačiau tuos pažeidimus reglamentuoja Konvencijos nuostatos, tai sprendžiant dėl teisės saugos pareigūnų, teismo baudžiamajame procese tokiais neteisėtais veiksmais padaryto pažeidimo taikytina įstatymo analogija – CK 6.272 straipsnio 1 dalis.

Manytina, kad tokia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika yra teisinga ir pagrįsta. Visų pirma, ji padeda išvengti galimų teisminių procesų tarptautinėse institucijose ir teismuose. Kaip jau minėta, dabar įtvirtintas sudėtingas teisinis reguliavimas, o Konvencijos nuostatos saugo asmens teises plačiau nei nacionalinė norma - CK 6.272 straipsnio 1 dalis, todėl asmenys, kurie manė, kad jų teisės pažeistos buvo dėl per ilgo baudžiamosios bylos nagrinėjimo, tiesiogiai kreipdavosi į Europos Žmogaus Teisių Teismą (toliau EŽTT)⁸². Aptarta Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pozicija išsprendė šią problemą, suteikdama galimybę asmeniui dėl per ilgo baudžiamosios bylos nagrinėjimo pažeistas teises ginti remiantis nacionaline teise. Antra, teismų praktikai neišplėtus aiškinimo ir palikus galimybę gintis tik esant išvardytiems neteisėtiems veiksams, būtų pažeistos Konstitucijos nuostatos, pagal kurias kiekvienas neteisėtas veiksmas, sąlygojęs žalos atsiradimą, turi būti atlygintas.⁸³

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad teismai taikydami valstybei atsakomybę už žalą, atsiradusią dėl neteisėtų pareigūnų veiksmų, neapsiriboja CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įvardintu pavyzdiniu sąrašu veiksmų, kurie gali būti neteisėti. Ikiteisminio tyrimo pareigūno,

⁸² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Gečas v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 418/04; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Baškiene v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 11529/04. Šiuose sprendimuose Vyriausybė teigė, kad pareiškėjai nepanaudojo visų vidaus teisinės gynybos priemonių, t. y. kad remdamasi CK 6.272 straipsniu nesikreipė į teismus, reikalaudama žalos atlyginimo. Tačiau Europos Žmogaus Teisių Teismas pažymėjo, kad šių asmenų bylų nagrinėjimo metu Lietuvoje nebuvo veiksmingos teisinės gynybos priemonės: Lietuvoje nėra specialių teisės nuostatų, reglamentuojančių atlyginimą už pernelyg ilgą bylos nagrinėjimą; kad CK 6.272 straipsnis yra bendro pobūdžio ir numato deliktinę valstybės atsakomybę už padarytą žalą; kad nėra teismų praktikos, kuri patvirtintų, kad ši nuostata taikoma bylose dėl pernelyg ilgos bylos nagrinėjimo trukmės.

⁸³ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2006, Nr. 90-3529.

prokuroro, teisėjo ar teismo procesinis veiksmas (aktas) baudžiamajame procese bus neteisėtas, jei jis atliktas pažeidžiant įstatymo, Konstitucijos, Konvencijos nuostatas.

Nustačius, kad neteisėti teisėsaugos institucijos, teismo veiksmai baudžiamajame procese ar administraciniame procese skiriant administracinę nuobaudą – administracinį areštą - pasireiškia nacionalinės ar tarptautinės procesinio ar procedūrinio pobūdžio normos pažeidimu, kyla klausimas, ar atsiranda atsakomybė pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis rūpestingai ir atidžiai. Pažymėtina, kad iš CK 6.272 straipsnio 1 dalies komentaro neaišku, ar ir valstybės institucijoms taikoma bendro pobūdžio pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai (CK 6.246 str. 1 d., 6.263 str. 1 d.).

Argumentuojant, kodėl ši pareiga negali būti taikoma, pabrėžiama, kad nagrinėjamoje normoje įtvirtintos valstybės civilinės atsakomybės ypatumas yra tas, jog ji atsiranda be kaltės, todėl jei neteisėtumu bus laikomas bet koks bendro pobūdžio pareigos neatlikimas, valstybės atsakomybės taikymas išsiplėstų. Tokią poziciją akcentuoja ir teisininkė S. Selelionytė⁸⁴ teigdama, jog tai, kad CK numato specialią normą CK 6.246 straipsnio 1 dalies atžvilgiu, taikytiną nustatinėjant neteisėtumą viešosios atsakomybės atveju, ir kadangi pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai yra pernelyg bendro pobūdžio, kad ja būtų įmanoma praktiškai pritaikyti valstybės institucijai padarius žalos, todėl šio elemento naudojimas nustatinėjant valdžios institucijų ir pareigūnų veiksmų neteisėtumą nėra būtinas, nes kiti teisės aktai įtvirtina nemažai konkretnių įsipareigojimų valstybės institucijoms bei pareigūnams teisiškai tinkamai elgtis individų atžvilgiu. Šie teoriniai argumentai pagrįsti tuo aspektu, jei norima išvengti valstybės atsakomybės taikymo režimo išplėtimo⁸⁵.

Tačiau teismų praktika dėl bendros rūpestingumo ir atidumo pareigos yra kitokia - valstybinės institucijos, įskaitant vykdančias baudžiamąjį persekiojimą, civilinės atsakomybės prasme neatleidžiamos nuo pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai. Dėl šios pareigos nevykdymo jų veiksmai gali būti pripažinti neteisėtais ir valstybei atsirasti civilinė atsakomybė⁸⁶. Kita vertus, svarbu pažymėti, kad teismų praktikoje ši rūpestingumo pareiga

⁸⁴ *Cit. op.* 7, p. 102-112.

⁸⁵ Valstybės biudžetas nėra gili kišenė, kuri galėtų atlyginti net smulkiausias prieštaravimus. Juolab kad analizuojami tie žalos atsiradimo atvejai, kai nukentėjusysis vis tiek būna kažkuo susijęs su nusikalstamos veikos padarymu, todėl atitinkama rizikos dalis tenka ir jam.

⁸⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. S. v. Specialiųjų tyrimų tarnyba* Nr. 3K-7-381/2003, kat. 39.6.2.13 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB Naujapilė v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-7-183/2006, kat. 44.5.2.5 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-364/2008, kat. 44.2.4.2 (S).

pažymima tik šalia kitų teisinių argumentų vertinant neteisėtumą, ir iki šiol nebuvo nė vieno teismo sprendimo, kuriame valstybei atsakomybė būtų taikyta remiantis tik rūpestingumo ir atidumo pareiga. Manytina, kad tokia teismų pozicija atlieka prevencinį pobūdį, siekiant, jog teisėsaugos institucijos neatliktų savavališkų veiksmų ar piktnaudžiautų teise, taip pat siekiant kad procesas asmens atžvilgiu nevyktų be nepagrįsto delsimo.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, formuodama neteisėtų veiksmų apimtį, atliko svarų indėlį. Siekiant išvengti valstybės piktnaudžiavimo pernelyg siaurai nustatant atsakomybės ribas, bet kartu ieškant pusiausvyros, kad ir asmenys nepiktnaudžiautų siekdami išplėsti atsakomybės ribas, buvo suformuota aiški praktika, kad valstybės pareiga atlyginti žalą pagal 6.272 straipsnio 1 dalį atsiranda ne tik dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo, neteisėto sulaikymo, kitų neteisėtų procesinės prievartos priemonių pritaikymo ir neteisėto administracinės nuobaudos - arešto – paskyrimo, bet ir dėl to kad teisėsaugos institucijos veikimu ar neveikimu pažeidė nacionalinę ar tarptautinę procesinio ar procedūrinio pobūdžio normą ir/arba nevykdė bendrosios pareigos elgtis atsargiai ir rūpestingai.

2. Neteisėtumo konstatavimas

Teisėsaugos pareigūnų ir institucijų neteisėti veiksmai dažniausiai įrodinėjami remiantis bylos nutraukimu dėl senaties termino, išteisinamuoju nuosprendžiu ar baudžiamojoje byloje priimtu procesiniu aktu, kurio konstatuotas įstatymo pažeidimas. Todėl kyla klausimas, kokią įrodomąją galią turi šie procesiniai aktai nagrinėjant civilinę bylą.

Doktrinoje teigiama, kad teisėsaugos institucijų veiksmų neteisėtumas turi būti konstatuotas įstatymų nustatyta tvarka, pavyzdžiui, nuosprendis, kuriuo asmuo buvo neteisėtai nuteistas, nutarimas dėl asmens suėmimo turi būti panaikinti instancine tvarka⁸⁷. Tokią poziciją 2006 metais patvirtino ir Konstitucinis Teismas⁸⁸, konstatavęs, kad „žalos, padarytos neteisėtais valstybės institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimo institutas suponuoja *inter alia* tai, kad asmeniui teisės į žalos, padarytos neteisėtais valstybės

⁸⁷ *Cit. op. 5*, p. 380.

⁸⁸ Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, (Valstybės žinios, 2006, Nr. 90-3529).

institucijų, pareigūnų veiksmais, atlyginimą atsiranda tik tada, kai įstatymų nustatyta tvarka yra konstatuojama, kad valstybės institucijos, pareigūnai atliko neteisėtus veiksmus ir kad žala asmeniui atsirado būtent dėl tų valstybės institucijų, pareigūnų veiksmų.” Taigi doktrinoje ir Konstitucinio Teismo praktikoje suformuota taisyklė, kad procesinių aktų neteisėtumas turi būti konstatuotas įstatymų nustatyta tvarka. Kyla klausimas, ar visuomet tokia pozicija įmanoma vadovautis sprendžiant procesinio akto (veiksmo) neteisėtumo klausimą civilinėje byloje ir kokia teismų praktika šiuo aspektu.

Teismų praktikoje minėtas klausimas buvo sprendžiamas ir vertinamas skirtingai, nevienareikšmiškai. Manytina, kad reikalinga įvertinti, kokia yra teismo nuosprendžio, teisėsaugos institucijų sprendimų įrodomoji galia civilinėje byloje, taip pat nustatyti, kokios pozicijos turi laikyti civilinę bylą nagrinėjantis teismas, vertindamas, ar nebuvo pažeista bendra pareiga elgtis atidžiai ir rūpestingai⁸⁹, taip pat ar bylos nagrinėjimo procesas nebuvo per ilgas, arba jei asmuo neturėjo galimybių apskusti procesinio teisinio akto instancine tvarka. Tam reikalinga gilesnė teismų praktikos analizė.

Byloje *A. B v. Lietuvos Respublika*⁹⁰ ieškovas nurodė, kad jam žala buvo padaryta neteisėtai paskiriant procesinę priemonę – atvesdinimą į teisiamąjį posėdį, ir tuo suvaržytos bei pažeistos ieškovo, kaip sergančio, nevaikščiojančio I grupės invalido, teisės. Atmesdamas ieškovo apeliacinį skundą, Lietuvos apeliacinis teismas pažymėjo, kad ieškovui taikytos procesinės prievartos priemonės buvo paskirtos teismo procesiniais sprendimais, kurie baudžiamojo proceso nustatyta tvarka nebuvo panaikinti, byloje nėra jokio procesinio sprendimo, kuriuo būtų nustatyti neteisėti teismo veiksmai. Atsižvelgiant į tai, teismas paskelbė, kad nėra pagrindo tenkinti ieškinį. Byloje *A. N v. Lietuvos Respublika*⁹¹ pirmosios instancijos teismas taip pat nurodė, kad baudžiamojoje byloje priimti procesiniai sprendimai dėl procesinių prievartos priemonių taikymo nebuvo panaikinti, todėl nėra jokio pagrindo pripažinti juos neteisėtais. Dar vienoje byloje *T. L. v Lietuvos Respublika*⁹² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad ieškovė nebuvo skundusi procesinių veiksmų dėl jos sulaikymo ir suėmimo, o priimti procesiniai teisiniai aktai BPK nustatyta tvarka nepanaikinti,

⁸⁹ SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, S. Valstybės veiksmų neteisėtumas kaip pagrindas atlyginti žalą. *Justitia*, 2008. Nr. 2 (68). p. 23.

⁹⁰ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-312/2006, kat. 44.5.2.5 (S).

⁹¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. Lietuvos Respublika*, Nr.3K-7-7/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.2 (S).

⁹² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje *T. L. v. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra* Nr. 3K-3-390/2005, kat. 44.5.2.5 (S).

apeliacinės instancijos teismas pagrįstai nekonstatavo jos sulaikymo ir suėmimo neteisėtumo nacionalinės teisės požiūriu. Aptartos bylos leidžia daryti išvadą, kad 2005-2006 metų teismų praktikoje buvo reikalaujama, kad neteisėtumas būtų konstatuotas instancine tvarka ir atsisakymas priteisti žalą buvo grindžiamas formaliais pagrindais, t.y. tuo, kad procesinis sprendimas nebuvo tikrintas baudžiamajame procese instancine tvarka.

Vertinant tokią teismų praktiką galima sutikti, kad neteisėtumo konstatavimas instancine tvarka palengvina įrodinėjimą civilinėje byloje. Byloje *K. R. v. Lietuvos Respublika*⁹³ sprendimas, kuriame Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija, išnagrinėjusi prašymą atnaujinti procesą baudžiamojoje byloje dėl aiškiai netinkamo baudžiamojo įstatymo pritaikymo, nustatė, kad nebuvo padaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, todėl panaikino žemesniųjų instancijų procesinius sprendimus. Šis procesinis sprendimas palengvino įrodinėjimą civilinėje byloje, nes civilinę bylą nagrinėjusiam teismui leido konstatuoti, kad toks procesinis sprendimas patvirtino baudžiamajame procese pirmosios instancijos teismo padarytus pažeidimus, todėl buvo įgyta teisė į žalos atlyginimą pagal CK 6.272 straipsnio 1 dalį. Akivaizdu, kad tais atvejais, kai konstatuoti teisėsaugos pareigūnų, institucijų veiksmai instancine tvarka, bylą dėl žalos atlyginimo nagrinėjantis teismas gali lengviau konstatuoti neteisėtumą civiline prasme.

Tačiau vertinant, ar pagrįsta tokia teismų praktika, paminėtina, pirma, kad teismo nuosprendis civilinėje byloje turi ribotą prejudicinę galią⁹⁴. Civilinę bylą nagrinėjantis teismas nesaistomas teismo nuosprendžio tais atvejais, kai sprendžiamas klausimas dėl faktų, kurie nebuvo nagrinėti ir vertinti baudžiamąją bylą nagrinėjusio teismo⁹⁵. Todėl negalima suabsoliutinti neteisėtumo konstatavimo instancine tvarka. Nuteisimas, suėmimas, sulaikymas, kitos procesinės prievartos priemonės pritaikymas, kiti procesiniai veiksmai baudžiamajame procese bei administracinis areštas yra procesiniai teisiniai veiksmai, reglamentuojami baudžiamojo proceso ir administracinės teisės normų, kurios yra vienintelis pagrindas vertinti teisėtumą baudžiamajame ar administraciniame procese. Civilinės atsakomybės taikymo atveju procesiniai veiksmai vertinami tiek nacionalinių, tiek tarptautinių normų atžvilgiu. Vadinasi teisėtumo vertinimas civilinėje byloje platesnis,

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-604, kat. 44.5.2.5 (S).

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. P v. N. K ir A. K*, Nr. 3K-7-874/2001, kat. 15.2.2.3.; 15.2.2.7 (S).

⁹⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. S. v. Specialiųjų tyrimų tarnyba* Nr. 3K-7-381/2003, kat. 39.6.2.13 (S).

neapsiribojama vien baudžiamosios ar administracinės teisės normų pažeidimais. O tam tikrais atvejais, pavyzdžiui, ar nebuvo pažeistas reikalavimas baudžiamąją bylą išnagrinėti per protingą laiką, taip pat ar nebuvo pažeista bendroji pareigūnų pareiga elgtis atsargiai ir rūpestingai, gali būti vertinama tik civilinėje byloje.

Antras argumentas, pagrindžiantis tokios teismų praktikos nevisapusiškumą ir ribotą taikymo apimtį, susijęs su teisėsaugos pareigūnų sprendimų teisine galia. Ikiteisminio tyrimo institucijų, prokurorų nutarimais konstatuoti faktai, skirtingai nuo teismo sprendimu ar nuosprendžiu konstatuotų faktų, pagal CPK 182 straipsnio 2 ir 3 punktus nėra prejudiciniai⁹⁶, todėl tais atvejais kai žala kildinama dėl to, kad vyresnis ikiteisminio tyrimo prokuroro nutraukė ikiteisminį tyrimą, toks instancinis dokumentas nėra prejudicinis ir civilinę bylą nagrinėjantis teismas privalo atlikti įrodymų tyrimą pagal CPK ir išvadas gali grįsti bet kokiais faktiniais duomenimis.

Priešingą ir labai svarbią teismų praktikoje poziciją, ar tai, kad asmuo neskundė procesinių veiksmų, daro įtaka nagrinėjant bylą dėl žalos atlyginimo, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformavo 2006 metais byloje *UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublika*⁹⁷. Šioje byloje konstatuota, kad civilinę bylą nagrinėjantis teismas priima sprendimą dėl šios normos pagrindu pareikšto reikalavimo, nepriklausomai nuo to, ar įstatymo nustatyta tvarka buvo skundžiamas procesinis veiksmas, dėl kurio, ieškovo teigimu, buvo padaryta žalos. Tuo atveju, kai procesinio veiksmo baudžiamojoje byloje teisėtumas tikrinamas instancine tvarka, civilinę bylą nagrinėjantis teismas privalo tą aplinkybę nurodyti sprendime ir padaryti dėl jos atitinkamas teises išvadas. Teismas apie pareikšto ieškinio dėl žalos atlyginimo pagrįstumą sprendžia ištyręs ir pagal CPK 185 straipsnio reikalavimus įvertinęs visus byloje pateiktus įrodymus, todėl teismas gali padaryti kitokią išvadą, nei buvo nuspręsta patikrinus procesinio veiksmo baudžiamojoje byloje teisėtumą instancine tvarka, ir pripažinti jį neteisėtu, jeigu civilinėje byloje nustato kitas esmines aplinkybes.

Ši teismo praktika vertintina teigiamai, nes, pirma, neteisėti veiksmai, su kuriais siejama valstybės prievolė atlyginti žalą, yra procesiniai teisiniai veiksmai, tiesiogiai reglamentuojami baudžiamojo proceso ar administracinio proceso teisės normų, o dėl šių veiksmų kylanti valstybės atsakomybė yra civilinės teisės institutas ir šių veiksmų teisėtumo

⁹⁶ CPK 182 straipsnio 2 ir 3 punktai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 birželio 7 d. nutartis byloje *R. M. v. AB Turto bankas, Lietuvos Respublikos valstybė et al.*, Nr. 3K-3-64/2007, kat. 124.2.5 (S)

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „ Naujapilė“ v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3k-7-183/2006, kat. 44.5.2.5 (S).

vertinimas civilinės teisės požiūriu nėra tapatus tų pačių veiksmų vertinimui baudžiamojo proceso teisės požiūriu. Civilinę bylą nagrinėjantis teismas įvertinęs patektus faktus nacionalinių ir tarptautinių teisės normų atžvilgiu gali padaryti kitokią išvadą negu kad buvo nuspręsta vertinant procesinio akto (veiksmo) teisėtumą baudžiamosios ar administracinės teisės prasme; antra, kai dėl susidariusios faktinės situacijos nebuvo galima skųsti procesinių teisinių aktų instancine tvarka baudžiamajame ar administraciniame procese, pavyzdžiui, dėl trumpų įstatymo numatytų apskundimo terminų⁹⁸, arba baudžiamajame ar administraciniame procese nepavyksta įrodyti neteisėtumo, ar baudžiamosios bylos nagrinėjimas buvo per ilgas, neužkertama galimybė siekti žalos atlyginimo civiline tvarka. Remiantis ankstesne teismų pozicija, galima situacija, kai asmuo be svarbios priežasties praleis terminą skųsti teisėsaugos institucijos aktą kaip neteisėtą ir nepagrįstą, o reikalavimą dėl žalos atlyginimo nagrinėjantis teismas nebespręs šio akto neteisėtumo klausimo, laikys jį teisėtu ir priteisti žalos atlyginimą atsisakys; trečia, ši praktika labiausiai atitinka EŽTT poziciją, kad teisė į asmens laisvę svarbesnis interesas nei valstybės interesas išaiškinti nusikaltimus.

Autorės nuomone, tokia teismų praktika sveikintina tuo aspektu, kad neteisėtumą teismas vertina pagal civilinėje byloje pateiktus įrodymus, nesivadovaujama vien baudžiamosios bylos metu priimtu galutiniu sprendimu, o taip pat tokia praktika leidžia gauti žalos atlyginimą dėl Konvencijoje įtvirtintų žmogaus teisių pažeidimų. Kita vertus, manytina, kad ji neturėtų tapti tiek plati, kad apimtų visos baudžiamosios bylos „reviziją“ ir taip pažeistų teismų nepriklausomumo principus. Manytina, kad teismų praktikoje turėtų būti suformuoti aiškūs specifiniai kriterijai, kurie užkirstų kelią tokiai tendencijai.

Teismų praktika dėl išteisinamojo nuosprendžio reikšmės civilinėje byloje taip pat nėra vienareikšmė. Galima išskirti tris pozicijas dėl išteisinamojo nuosprendžio reikšmės:

1) išteisinamasis nuosprendis, nesant veikoje nusikaltimo požymių reiškia asmens visišką reabilitavimą ir neteisėtą jo baudžiamąjį persekiojimą ir suteikia teisę į neteisėtu baudžiamuoju persekiojimu padarytos žalos atlyginimą⁹⁹.

2) išteisinamasis nuosprendis baudžiamojoje byloje laikomas neteisėtumo byloje dėl žalos atlyginimo prezumpcija, kuri civilinėje byloje dėl žalos atlyginimo gali būti paneigta¹⁰⁰, pavyzdžiui, nustačius paties nukentėjusiojo kaltę.

⁹⁸ Sprendimas dėl suėmimo ar jo termino pratęsimo skundžiamas aukštesniajam teismui per dvidešimt dienų nuo atitinkamos nutarties priėmimo (BPK 130 straipsnis), administraciniame procese - nutarimas dėl administracinio arešto paskyrimo gali būti apskųstas per dešimt dienų nuo nutarimo priėmimo dienos (ATPK 293 straipsnis).

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-61/2003, kat. 39.6.2.3 (S).

3) išteisinamasis nuosprendis baudžiamojoje byloje reiškia asmens visišką reabilitavimą baudžiamojo persekiojimo prasme, bet toks nuosprendis savaime nėra pagrindas civilinėje byloje konstatuoti, jog baudžiamosios bylos iškėlimas ir visi su tam tikru kaltinimu susiję procesiniai veiksmai, taip pat ir taikytos procesinės prievartos priemonės, buvo neteisėti¹⁰¹.

Įvardyti, kuri pozicija teisinga, nėra lengva – tam reikia atlikti sistemingą šiuos klausimus reglamentuojančių baudžiamosios ir civilinės teisės normų analizę. Pirmiausiai, BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatyta, kad baudžiamasis procesas negali būti pradėtas, o pradėtas turi būti nutrauktas, jeigu nepadaryta veika turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. To paties straipsnio 2 dalyje numatyta, kad šią aplinkybę nustatčius bylos nagrinėjimo teisme metu, teismas baigia nagrinėti bylą ir priima išteisinamąjį nuosprendį. Ši norma skirta apsaugoti asmenį nuo neteisėto baudžiamojo persekiojimo¹⁰². Tačiau ar ši nuostata reiškia, kad baudžiamasis persekiojimas buvo neteisėtas? Atsakymas į šį klausimą sudėtingas, nes yra akivaizdus viešojo ir privataus intereso konfliktas. Atsižvelgiant į viešąjį interesą, veiksmingos kovos su nusikalstamumu galimybę reikia, kad ikiteisminio tyrimo institucijoms būtų suteikta galimybė pradėti ikiteisminį tyrimą, kai jos gauna duomenų apie padarytą nusikaltimą. Todėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo automatiškas pripažinimas neteisėtu visais išteisinamojo nuosprendžio priėmimo atvejais paskatintų ikiteisminio tyrimo pareigūnus „būti atsargius“, o tai galėtų lemti kovos su nusikalstamumu veiksmingumą. Tuo tarpu privatus interesas, žmogaus teisių ir laisvių apsauga reikalauja, kad konkretaus asmens baudžiamasis persekiojimas būtų pradėtas tik esant pakankamai duomenų, leidžiančių įtarti padarius nusikaltimą¹⁰³.

Atsižvelgiant į šiuos argumentus, manytina, kad teismų pozicija, jog išteisinamasis nuosprendis reiškia asmens reabilitavimą baudžiamojo persekiojimo prasme, bet toks nuosprendis savaime nėra pagrindas civilinėje byloje konstatuoti, jog baudžiamosios bylos iškėlimas ir visi su tuo tam tikru kaltinimu susiję procesiniai veiksmai, taip pat taikytos

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. S. v. Specialiųjų tyrimų tarnyba*, Nr. 3K-7-381/2003, kat. 39.6.2.13 (S).

¹⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje *P. N. v. Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-34/2001, kat. 39.6.2.3 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB Naujapilė v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-7-183/2006, kat. 44.5.2.5 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *A. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-388/2007, kat. 44.5.2.5 (S).

¹⁰² MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos“ pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008. Nr 2 (68), p. 5.

¹⁰³ *Ibid.*, p. 6.

procesinės prievartos priemonės buvo neteisėti, atitinka protingos visuomenės ir atskiro jos nario interesų pusiausvyrą. Manytina, jei iš išteisinamojo nuosprendžio bus akivaizdu, kad asmens baudžiamasis persekiojimas buvo pradėtas be pakankamo teisinio pagrindo, tai pagal vyraujančią teismų poziciją bus teisingai atlyginta žala pagal CK 6.272 straipsnio 1 dalį. Taip pat ši teismų pozicija dera su ankščiau aptartu aspektu, kad nebūtinai neteisėtumo konstatavimas instancine tvarka, nes civilinę bylą nagrinėjantis teismas bylos nagrinėjimo metu prijungęs baudžiamąją bylą gali įvertinti bylos nagrinėjimo aplinkybes. Šio pobūdžio bylose ikiteisminio tyrimo pareigūnai dažnai surenka pakankamai duomenų kardomosios priemonės skyrimui, tačiau bylą nagrinėjant teisme visos esančios abejonės, įrodymų nepakankamumas aiškinamos teisiamojo naudai, todėl ne visada pavyksta priimti apkaltinamąjį nuosprendį jo atžvilgiu.

Taikydami aptartą praktiką, kad išteisinamojo nuosprendžio priėmimas savaime nereiškia iki tol buvusių baudžiamųjų procesinių sprendimų neteisėtumo, galime daryti išvadą, jog tuo atveju, kai panaikinamas prokuroro nutarimas skirti kardomąją priemonę, nutarimo panaikinimas savaime nereiškia, kad ši priemonė buvo paskirta neteisėtai¹⁰⁴, o ikiteisminio tyrimo nutraukimas nėra pagrindas pripažinti, kad baudžiamosios bylos iškėlimas ir su baudžiamuoju persekiojimu susiję procesiniai veiksmai buvo neteisėti¹⁰⁵.

Bylos nutraukimas nereabilituojančiais pagrindais (amnestijos aktas, atsakomybės taikymo senatis, kaltinamojo mirtis ir kt.) nesudaro juridinio fakto, sąlygojančio žalos atlyginimą. Amnestijos aktas reiškia nuteistojo bausmės sutrumpinimą. Senaties terminas siejamas su draudimu traukti asmenį baudžiamojon atsakomybėn, t. y. priimti apkaltinamąjį nuosprendį. Visi šie pagrindai nereiškia, kad asmuo buvo nekaltas, tačiau dėl kitų pagrindų baudžiamoji byla nutraukiama. Byloje *R. M. v. Lietuvos valstybė*¹⁰⁶ pirmosios instancijos teismas pažymėjo, kad suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui jau nebegalimas apkaltinamojo teismo nuosprendžio priėmimas, tačiau ši aplinkybė savaime nereiškia asmens išteisinimo bei to, kad visas baudžiamasis procesas buvo pradėtas ir vykdytas neteisėtai. Todėl teismas atmetė ieškovo argumentą, jog baudžiamąjo proceso nutraukimas suėjus senaties terminui prilygintinas išteisinimui, nes nekonstatuotas kaltumas. Vadinas,

¹⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-319/2008, kat. 44.5.2.5 (S).

¹⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Drevida“ v. Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-5/2009, kat. 44.2.4.2; 44.5.2.5; 93.2.3; 93.2.20; 99.9 (S).

¹⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *R. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-196/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4; 114.8.2 (S).

amnestijos aktas, atsakomybės taikymo senatis, kaltinamojo mirtis nereiškia, kad asmuo yra nekaltas dėl jam inkriminuojamas nusikalstamos veikos.

Baigiant bylų apžvalgą, svarbu pažymėti, kad nors jau egzistuoja akivaizdi vyraujanti teismų praktika išteisinamojo nuosprendžio, neteisėtumo konstatavimo instancine tvarka aspektu, tačiau žemesnių instancijų teismai nenuosekliai ja vadovaujasi. Tai kelia problemų proceso dalyviams, nes nėra iki galo aišku, kaip tinkamai apginti jų pažeistas teises, jie lieka teisiškai neapibrėžtoje padėtyje, kadangi nėra iki galo užtikrinti, kokiais motyvais pasiremdamas teismas priims galutinį sprendimą jų atžvilgiu. Manytina, kad praktikos nenuoseklumą kol kas lemia tai, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo precedentai suformuoti neseniai, ir laikui bėgant praktika suvienodės.

Apibendrinant teismų praktiką, galima teigti, kad nors ankstesnė teismų praktika dėl neteisėtumo konstatavimo instancine tvarka, išteisinamojo nuosprendžio nebuvo nuosekli, tačiau pastaraisiais metais suformuotai praktikai pritarina: neteisėtų veiksmų konstatavimas baudžiamajame ar administraciniame procese instancine tvarka palengvina neteisėtų veiksmų įrodinėjimą civilinėje byloje, tačiau net ir tais atvejais, kai neteisėtumas nekonstatuotas, atsižvelgiant į tai, kad CK 6.272 straipsnio 1 dalies norma taikoma tiesiogiai, civilinę bylą nagrinėjantis teismas priima sprendimą dėl šios normos pagrindu pareikšto reikalavimo, nepriklausomai nuo to, ar įstatymo nustatyta tvarka buvo skundžiamas procesinis veiksmas. Išteisinamasis teismo nuosprendis savaime nereiškia prezumpcijos, jog visas baudžiamasis procesas, taip pat konkretūs pareigūnų veiksmai ikiteisminiame tyrime buvo neteisėti. Tai turi būti vertinama nagrinėjant civilinę bylą dėl žalos atlyginimo, suteikiant galimybę asmeniui įrodyti teisėsaugos institucijų neteisėtumą.

Aptarus neteisėtų veiksmų nustatymo aspektus, toliau bus analizuojama konkretūs neteisėti veiksmai, vertinamas teismų praktikos nuoseklumas vadovaujantis Lietuvos Aukščiausiojo Teismo precedentais.

3. Konkrečių neteisėtų veiksmų analizė

Įvertinus teismų praktikos suformuotas principines nuostatas, kad išteisinamojo nuosprendžio priėmimas savaime nėra pagrindas preziumuoti, jog baudžiamosios bylos iškėlimas ir visi su baudžiamuoju persekiojimu susiję procesiniai veiksmai buvo neteisėti, ir kad baudžiamųjų ar administracinių veiksmų procesinių veiksmų teisėtumo patikrinimas šių teisės šakų nustatyta

tvarka nėra būtinas tam, kad būtų konstatuotas neteisėtumas civilinėje byloje, reikalinga toliau darbe aptarti ir įvertinti svarbiausius kriterijus, pagal kuriuos sprendžiama dėl konkrečių veiksmų, numatytų CK 6.272 straipsnio 1 dalyje, neteisėtumo.

Žmogaus teises ir laisves, kurias pažeidžia neteisėti teisėsaugos institucijų veiksmai, gina ne tik Konstitucija, bet ir Konvencija. Dėl to sprendžiant dėl asmens teises ir laisves ribojančių valstybės institucijų veiksmų teisėtumo teismai taiko ne tik nacionalinius teisės aktus, bet ir Konvencijos nuostatas ir vadovaujasi šias nuostatas aiškinančia EŽTT praktika.

Atsižvelgiant į tai, kad neteisėto nuteisimo¹⁰⁷, neteisėto sulaikymo¹⁰⁸, neteisėto administracinio arešto vertinimo atvejai teismų praktikoje yra reti, o problemiškesni suėmimo ir teisės į įmanomai trumpiausią baudžiamosios bylos nagrinėjimą teisėtumo vertinimo atvejai, toliau ir bus aptariamas šių veiksmų vertinimas teismų praktikoje.

3. 1. Neteisėtas suėmimas

Suėmimas yra pati griežčiausia kardomoji priemonė, kuri taikoma įtariamam nusikalstamos veikos padarymu asmeniui, nesprendžiant dėl jo kaltumo.

Baudžiamojo proceso įstatymas nustato tik suimtojo arba jo gynėjo teisę apskusti nutartį paskirti suėmimą arba nutartį pratęsti suėmimo terminą. Tačiau įstatyme visiškai neužsimenama apie suimtojo arba jo gynėjo teisę apskusti pernelyg ilgą ir nepagrįstą suėmimo terminą¹⁰⁹. Pagal dabartinį reglamentavimą šie klausimai gali būti įvertinti civilinėje byloje sprendžiant valstybės atsakomybės klausimą. Šis reguliavimo aspektas lemia, kad įrodinėdami neteisėtus veiksmus asmenys dažnai nurodo ne tik tai, kad suėmimas skirtas nesant tam pagrindo, bet ir kad suėmimas tęsėsi nepagrįstai ilgai. Teismams tenka vertinti, ar teisėsaugos institucijos neveikė pasyviai, ar buvo adekvati suėmimo trukmei bylos tyrimo eiga. Ieškoma protingos pusiausvyros tarp asmens teisės į laisvę ir viešojo intereso išaiškinti nusikalstamas veikas.

¹⁰⁷ Nusikalstamų veikų tyrimas - ilgas procesas, todėl daugiausiai žalos asmenys patiria dėl neteisėtų procesinių priemonių taikymo, iki apkaltinamojo nuosprendžio įsiteisėjimo galima išnaudoti visas gynybos priemones, todėl, neteisėto nuteisimo atvejų nėra daug.

¹⁰⁸ Kadangi pagal nacionalinę teisę sulaikymas negali trukti ilgiau kaip keturiasdešimt aštuonias valandas¹⁰⁸, todėl retai asmenys prašo žalos atlyginimo remiantis šiuo pagrindu. Kadangi laikinas sulaikymas dažniausiai pakeičiamas po keturiasdešimt aštuonių valandų suėmimu, tai nukentėjęs asmuo žalos atlyginimo pagrindą nurodo ir neteisėtą sulaikymą ir neteisėtą suėmimą.

¹⁰⁹ ČEPAS A. et al. *Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005, p. 37.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad suėmimas gali būti pripažintas teisėtu tik tuo atveju, jeigu jis buvo teisėtas tiek pagal nacionalinės teisės, tiek ir Konvencijos požiūriu¹¹⁰.

Ar nacionalinės teisės požiūriu suėmimas buvo teisėtas sprendžiama pagal baudžiamojo proceso teisės normas. Suėmimas yra viena iš kardomųjų prievartos priemonių, kurios skyrimo pagrindus ir sąlygas reglamentuoja BPK 122 - 124 straipsniai. Todėl bylą dėl žalos atlyginimo nagrinėjantys teismai patikrina, ar buvo faktinis ir teisinis pagrindas ieškovui taikyti suėmimą, ar baudžiamąją bylą tyrusių pareigūnų veiksmai atitiko baudžiamojo proceso įstatymo reikalavimus, ar procesiniai sprendimai, kurių pagrindu skirta kardomoji priemonė, rėmėsi pagrįstu įtarimu. Kitaip tariant, pagal vidaus teisę suėmimas bus neteisėtas tik tada, jeigu buvo skirtas pažeidžiant BPK normas.

Suėmimo teisėtumas pagal vidaus teisę automatiškai nereiškia suėmimo teisėtumo pagal Konvencijos 5 straipsnį. Šio straipsnio 1 - 4 dalyse numatyti reikalavimai, pagal kuriuos suėmimo teisėtumas turi būti vertinamas keliais aspektais. Pirma, suėmimas turi būti teisėtas jo taikymo metu, t.y. turi būti bent vienas suėmimo pagrindas, numatytas Konvencijos 5 straipsnio 1 dalyje. Šio straipsnio 1 dalies tikslas – užkirsti kelią savavališkam asmenų laisvės atėmimui. Todėl asmuo gali būti sulaikytasis ar suimtasis, tik jeigu jis pagrįstai įtariamas padaręs nusikaltimą, ar kai pagrįstai manoma, jog būtina užkirsti kelią naujų nusikaltimų padarymui, arba manoma, kad jis gali pabėgti jį padaręs¹¹¹. EŽTT, aiškindamas Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies c punktą dėl „pagrįsto įtarimo“ yra nurodęs, jog turi būti faktų ar informacijos, kurie įtikintų objektyvų stebėtoją, kad asmuo gali būti padaręs nusikaltimą¹¹². EŽTT praktika taip pat numato, kad suėmimas, kaip asmens teisę į laisvę varžanti priemonė, bus pateisinama, jei egzistuoja pavojus, kad įtariamasis gali neatvykti į teismą, kad būdamas laisvas, gali trukdyti vykdyti teisingumą, taip pat suėmimo

¹¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-895/2003, kat. 39.6.2.3 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje *T. L. v. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-390/2005, kat. 44.5.2.5 (S).

¹¹¹ Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies c punktas.

¹¹² Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 balandžio 6 sprendimas byloje *Labita v. Italije*, pareiškimo Nr. 26772/95; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1997 spalio 22 sprendimas byloje *Erdagöz v. Turkey*, , pareiškimo Nr. 21890/93; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1990 m. rugpjūčio 30 d. sprendimas byloje *Campbell and Hartley v. the United Kingdom*, , pareiškimo Nr. 12244/86-12245/86-12383/86.

pagrįstumą sąlygoja suimtojo elgesys, bylos sudėtingumas, liudytojų skaičius¹¹³. Tai kriterijų visuma, kuri padeda įvertinti faktinį suėmimo pagrindą. Paprastai faktinio pagrindo taikyti suėmimą problemų nekyla, nes paprastai būna pakankamai duomenų pagrįstam įtarimui. Daugiau problemų kyla sprendžiant dėl suėmimo termino pratęsimo pagrįstumo, ar buvo adekvati suėmimo trukmei bylos tyrimo eiga. Konvencijos 5 straipsnio 3 dalis numato, kad suėmimas neturi tęstis neprotingai ilgai. Būtina apsaugoti suimtąjį nuo ikiteisminio tyrimo institucijos lėtų veiksmų, suteikti suimtajam teisę į jam pareikšto kaltinimo išnagrinėjimą per protingą laiko tarpą, ir jeigu byla negali būti perduodama teismui, tai jis turi būti paleistas¹¹⁴. Kadangi suėmimo termino trukmė ir kelia daugiausiai problemų, svarbu atsakyti į klausimą, koks suėmimo terminas gali būti pripažintas priimtinu (protingu).

Besitęsiančiam suėmimui įvertinti EŽTT suformavo papildomus kriterijus. Vienas iš jų buvo akcentuotas byloje *Jėčius v. Lithuania*¹¹⁵ - pagrįsto įtarimo, kad sulaikytas asmuo padarė nusikaltimą, buvimas yra būtina (*sine qua non*) besitęsiančio suėmimo teisėtumo sąlyga, bet praėjus tam tikram laiko tarpui ji nebėra pakankama. Jei esamomis sąlygomis ikiteisminio tyrimo institucijos tyrimą galėjo atlikti sparčiau, jokios kitos aplinkybės negali pateisinti ilgos bylos tyrimo trukmės¹¹⁶. Taip pat vertinama tyrimo eiga, tyrimo institucijų elgesys, santykis tarp suėmimo trukmės, nusikaltimo pobūdžio ir už jį numatytos bausmės. Akivaizdu, kad EŽTT formuojami kriterijai, kuriais siekiama įvertinti, ar kvalifikuotam tyrimui atlikti reikėjo tokio suėmimo termino, ar faktinė procesinių veiksmų atlikimo trukmė, laikotarpiai tarp atskirų procesinių veiksmų pateisina būtinumą laikyti asmenį suimtu.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, remdamasis EŽTT praktika aiškinant Konvencijos 5 straipsnį, yra suformavęs precedentus, kuriuose buvo pasisakyta dėl šių aspektų.

Byloje *M. B. v. LR teisingumo ministerija, LR generalinė prokuratūra*¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad visais atvejais, jei per paskirtą suėmimo terminą ar pratęstą suėmimo laikotarpį nėra atliekami nuoseklūs baudžiamosios bylos tyrimo veiksmai,

¹¹³ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1974 m. gegužės 7 d. sprendimas byloje *Neumeister v. Austria*, pareiškimo Nr. 1936/63; Europos Žmogaus Teisių Teismo 1968 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Wemhoff v. Germany*, pareiškimo Nr. 2122/64.

¹¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-417/2007, kat. 44.2.4.2; 73.2.6.1 (S).

¹¹⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. liepos 31 d. sprendimas *Jėčius v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 34578/97.

¹¹⁶ Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. liepos 15 d. sprendimas *Eckle v. Germany*, pareiškimo Nr. 8130/78.

¹¹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-895/2003, kat. 39.6.2.3 (S).

kuriais būtų siekiama išaiškinti kaltinamojo ar kitų asmenų galimą dalyvavimą padarant nusikaltimą, toks pasyvus ikiteisminis tyrimas įtariamojo atžvilgiu reiškia asmens teisės į bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimą. Taigi Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies pažeidimą lemia neadekvati suėmimo trukmei bylos tyrimo eiga. Šioje byloje patikrinti, ar neadekvati suėmimo trukmei bylos tyrimo eiga, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas suformavo tokias taisykles:

1) teismai turi įvertinti, ar kvalifikuotam tyrimui atlikti reikėjo tokio ilgo suėmimo termino. Tik nustačius, jog ikiteisminio tyrimo institucijos bei pareigūnai dėjo pastangas veikti kuo operatyviau, galima pateisinti tokio tyrimo, tuo pačiu ir suėmimo trukmę. Tiek visa suėmimo trukmė, tiek ir tarpiniai suėmimo terminai turi būti adekvatūs ikiteisminio tyrimo konkrečių procesinių veiksmų atlikimui sunaudotam laikui. Šiuo atžvilgiu nukrypimas nuo operatyvaus bylos tyrimo, nepagrįstai ilga trukmė tarp atskirų procesinių veiksmų atlikimo reikštų tyrimo institucijų procesinius pažeidimus, sąlygojančius Konvencijos 5 straipsnio 3 dalies nesilaikymą ir CK 6.272 straipsnio 1 dalies pažeidimą.

2) teismai turi įvertinti bylos sudėtingumą, faktines aplinkybes, pavyzdžiui, ar pareiškiami kaltinimai,

3) teismai turi įvertinti, ar pratęsus baudžiamojoje byloje suėmimą buvo atlikti tie bylos tyrimo procesiniai veiksmai, kurių atlikimo reikalingumu buvo grindžiamas suėmimo termino pratęsimas, ir ar bylą tyręs prokuroras procesiniams veiksams atlikti panaudojo visą teismo paskirtą suėmimo pratęsimo terminą,

4) teismai turi įvertinti aplinkybę, ar suimtasis trukdys byloje nustatyti tiesą, darys poveikį liudytojams. Pavyzdžiui, jei liudytojai jau buvo apklausti, tai suėmimo pratęsimą grįsti šiuo pagrindu negalima.

Taigi suėmimo teisėtumas yra tęstinis reiškinys – suėmimas teisėtas turi išlikti visą suėmimo laikotarpį. Jeigu iš pradžių asmuo buvo suimtas teisėtai, tačiau vėliau jo suėmimo teisėtumas išnyko dėl neadekvačios suėmimo trukmei bylos tyrimo eigos, tai taip pat bus suėmimo neteisėtumas pasireiškęs per ilgu suėmimo terminu.

Analizuojant, kaip Lietuvos teismai vėlesnėse bylose taikė Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką dėl suėmimo termino priimtimumo, galima pastebėti, kad žemesnių instancijų teismai net ir neilgus suėmimo terminus pradėjo vertinti kaip pažeidžiančius Konvenciją. Pavyzdžiui, Lietuvos apeliacinis Teismas byloje *R. Š. v. Lietuvos*

valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos ir kt.¹¹⁸ nustatė, kad tiriant, ar ieškovas dalyvavo nusikaltimo padaryme, buvo apklausti tik liudytojai, kurie nepatvirtino jo nusikalstamos veikos ir jokie kitokie veiksmai tiriant ieškovo dalyvavimą (nedalyvavimą) nusikaltime nebuvo atlikti, todėl nusprendė, kad 3 mėnesių suėmimo terminas buvo neprotingai ilgas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas¹¹⁹ kasacine tvarka panaikino sprendimą, argumentuodamas tuo, kad pratęsiant ieškovo suėmimo terminą buvo atsižvelgta į jam inkriminuojamo nusikaltimo sunkumą, bylos sudėtingumą ir apimtį, atliktus tardymo veiksmus. Be to, baudžiamojoje byloje buvo atliekamas tyrimas, nustatinėjant ne tik ieškovo, bet ir kitų kaltinamųjų dalyvavimą nusikaltimo padaryme, todėl Lietuvos apeliacinio teismo išvada, jog ieškovo suėmimo terminas buvo pernelyg ilgas ir neadekvatus bylos tyrimo eigai, buvo nepagrįsta. Ši byla iliustruoja, kad nepakanka formaliai vertinti suėmimo termino teisėtumą, nepakanka vertinti pagal vieną sąlygą, o turi būti sistemaiškai vertinama jų visuma. Kitoje byloje *S. R. v. Lietuvos valstybė*¹²⁰ pirmosios instancijos teismas vertindamas 1 mėnesio ir 13 dienų suėmimo termino teisėtumą, konstatavo, kad ikiteisminis tyrimas dėl ieškovo buvo neoperatyvus, tyrimo eiga buvo neadekvati suėmimo trukmei ir priteisė žalos atlyginimą. Apeliacinės instancijos teismas panaikino tokį sprendimą, o kasacinės instancijos teismas paliko apeliacinį sprendimą nepakeistą. Šie teismai argumentavo, kad suėmimu nebuvo pažeista nei nacionalinė teisė, nei Konvencijos nuostatos, nes buvo pagrįstas įtarimas, buvo faktų ir informacijos, kurie įtikintų objektyvų stebėtoją, kad asmuo galėjo būti padaręs nusikaltimą, suėmimo terminas buvo adekvatus bylos pobūdžiui. Šios bylos atskleidžia, kad žemesnių instancijų teismai vis dar netiksliai vertina suėmimo ir tęstinio suėmimo teisėtumą.

Autorės vertinimu, teismų praktika, kurioje suėmimo teisėtumas vertinamas nacionalinės ir tarptautinės teisės požiūriu, yra teisinga ir pagrįsta. Nacionaliniu lygmeniu taikomi EŽTT suformuoti kriterijai, sudaromos galimybės visapusiškai įvertinti suėmimo teisėtumą. Be to, atsižvelgiant į tai, kad dauguma bylų, kurias Lietuva iki šiol yra pralaimėjusi Europos žmogaus teisių teisme buvo susijusios su baudžiamąja teise ir baudžiamuoju procesu¹²¹, tai svarus indėlis siekiant, kad ateityje nebūtų analogiškų

¹¹⁸ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 14 d. sprendimas civilinėje byloje *R. Š. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 2A-244, kat. 32.1 (S).

¹¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. Š. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-623, kat. 39.6.2.3 (S).

¹²⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje *S. R. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-215/2006, kat. 44.5.2.5; 44.8; 114.8.2 (S).

¹²¹ Iki 2008 m. vidurio EŽTT yra priėmęs sprendimus daugiau kaip keturiasdešimtyje bylų, kuriose Lietuvos Respublika buvo kaltinama pažeidusi Konvencijos nuostatas.

Konvencijos pažeidimų. Kita vertus, iki šiol kyla problemų žemesnės instancijos teismuose, kurie nepakankamai visapusiškai vertina suėmimo teisėtumą. Tokia ydinga praktika vis dar lemia nepasitikėjimą pirmųjų instancijų teismų sprendimais.

3. 2. Teisės į teismą per kuo įmanomai trumpiausią laiką

Asmens teisę į teismą per kuo trumpiausią laiką įtvirtina EŽTK 6 straipsnio 1 dalyje. Pažymėtina, kad Lietuvos teisės sistemoje nuostatos, kuri yra teisinės gynybos priemonė “įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo pažeidimo atveju, nėra numatyta. Kita vertus, baudžiamojo proceso teisės normos įtvirtina bendruosius principus, kad teisėsaugos pareigūnai ir teismas turi pareigą imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per trumpiausią laiką būtų atliktas tyrimas, atskleista ir iširta nusikalstama veika ir išnagrinėta byla¹²². Civilinėje teisėje pareigūnų bendroji rūpestingumo pareiga įtvirtinta CK 6.263 straipsnio 1 dalyje. Taigi vidaus įstatymuose įtvirtinta atitinkamų valstybės institucijų ir jų pareigūnų pareiga daryti viską, kad procesas vyktų vengiant nereikalingo delsimo. Pareigūnai procese turi veikti atsakingai ir operatyviai. Atsižvelgiant į tai, kad nėra jokių specialių teisės nuostatų, numatančių galimybę reikalauti žalos atlyginimo už pernelyg ilgą bylos nagrinėjimą, o galimybė ieškinį grįsti remiantis bendrais teisės, Konvencijos principais gali būti nepakankamai veiksminga priemonė, ypač svarbi tampa teismų praktika.

Minėta, kad svarbų indėlį siekiant teisinio aiškumo, suformavo Lietuvos Aukščiausiasis Teismas. 2007 metų precedentu¹²³ buvo patvirtinta, kad CK 6.272 straipsnio 1 dalies nuostata taikoma bylose dėl pernelyg ilgos bylos nagrinėjimo trukmės. Tai sveikintina praktika ir svarbus posūkis Lietuvos teismų praktikoje, nes, pirma, suformuota praktika, kad CK 6.272 straipsnis yra teisinės gynybos priemonė “įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo pažeidimo atveju ir, antra, tai leidžia ginčą dėl išspręsti nacionaliniu lygmeniu ir užtikrinti, kad Lietuva ateityje kiek įmanoma išvengtų pralaimėtų bylų EŽTT, kurios pačios EŽTT yra įvardijamos kaip "sisteminės" visų valstybių problemos, labai apkraunančios EŽTT darbą¹²⁴.

¹²² BPK 1 ir 2 straipsniai

¹²³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. Lietuvos Respublika*, Nr.3K-7-7/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.2 (S)

¹²⁴ JOČIENĖ D.; ČILINSKAS K. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: UAB "Petro ofsetas", 2004, p. 213.

Pagal EŽTT praktiką, kriterijai, kuriais remiantis turi būti vertinama baudžiamojo proceso trukmė Konvencijos nuostatų požiūriu, yra tokie: konkrečios bylos sudėtingumas, pareiškėjo elgesys, valdžios institucijų elgesys organizuojant bylos procesą¹²⁵. Teismai turi įvertinti protingo laiko terminą, analizuodami bylos kompleksškumo klausimą bei pareiškėjo ir bylą tiriančių pareigūnų elgesį. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas savo praktikoje patvirtino, kad šių kriterijų turi būti laikomasi sprendžiant bylas dėl valstybės civilinės atsakomybės, bei suformavo papildomą kriterijų, kad proceso delsimu gali būti pripažintas toks proceso laikotarpis, per kurį neatlikta jokių procesinių veiksmų arba tam tikrų veiksmų atlikimo trukmė konkrečiu atveju laikytina per ilga¹²⁶. Be abejo, konkrečios bylos aplinkybės, faktų gausa bei įvairovė, galimos jų kombinacijos lemia teismo diskrecijos ribas vertinant kiekvienos bylos faktines aplinkybes, tačiau nacionaliniai teismai, sprenddami, ar buvo pažeista asmens teisė į įmanomai trumpiausią procesą, bei vertindami, ar proceso trukmė atitiko Konvencijos reikalavimus, turi atsižvelgti į EŽTT praktikoje suformuotus kriterijus, Lietuvos Aukščiausiojo teismo precedentus. Pažymėtina, kad daugumoje Vakarų Europos valstybių nacionaliniai teismai sprendžia šiuos klausimus, todėl galima rasti teismų praktikos, kai priteisiamas žalos atlyginimas dėl pernelyg ilgo teismo proceso. Italijoje, Lenkijoje tokia atsakomybė nustatyta specialiaame įstatyme¹²⁷.

Ši teismų praktika nacionaliniu lygmeniu leidžia asmenims skųsti ne tik neteisėtus jų atžvilgiu taikytas procesines prievartos priemones, bet ir tai, kad galbūt procesiniai prievartos priemonėi teisinis pagrindas buvo, tačiau ji nepateisinamai ilgai ribojo asmens teises. Pavyzdžiui, rašytiniu pasižadėjimu neišvykti – teisė laisvai judėti, turto areštu – turtines teises. Palaipsniui, asmenų teisės ginamos vis plačiau. Pirmieji precedentai reikalavo, kad tik suėmimas, kaip kardomoji prievartos priemonė, nesitęstų nepagrįstai ilgai, o ilgainiui teismų pozicija pakrypo ta linkme, kad visas baudžiamasis persekiojimas, taikomos procesinės prievartos priemonės nesitęstų neprotingai ilgai.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad, teismų praktika nacionaliniu lygmeniu sąlygojo, jog esant teisės į baudžiamosios bylos nagrinėjimą per kuo trumpiausią laiką

¹²⁵ Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 spalio 10 d. sprendimas *Grauslys v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 36743/97; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 lapkričio 13 d. sprendimas *Šleževičius v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 55479/00; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 gruodžio 11 d. sprendimas *Girdauskas v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 70661/01; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 sausio 20 d. sprendimas *Norkūnas v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 302/05; Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 gruodžio 21 d. sprendimas *Jablonski v. Poland*, pareiškimo Nr. 33492/96.

¹²⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. vasario 6 d. nutartį civilinėje byloje *A. N. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-7-7/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.2 (S).

¹²⁷ BAGINSKA, E. et al. *European Tort Law 2004*. Viena: Springer –Verlag, 2005, p. 464.

pažeidimui, galimybė reikalauti žalos atlyginimo pagal CK 6.272 straipsnį 1 dalį yra įgijusi pakankamą teisinį tikrumą ir laikoma teisinės gynybos priemone “įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo pažeidimo atveju. Lietuvos teismuose turi būti vadovujamasi kriterijais, kurie atitinka EŽTT poziciją. Atsižvelgiant į tai, darytina išvada, kad Lietuvos teismų praktika plėtojasi tinkama linkme ir turėtų padėti užtikrinti tinkamą žmogaus teisių apsaugą. Kol kas problemų dar kelia žemesnių instancijų teismų pozicija, nes juose dažnai nenagrinėjama, ar teisėsaugos institucijos neveikė be nepagrįsto delsimo. Vis dėlto tikėtina, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuota doktrina ilgainiui sumažins šios problemos mastą, ir Lietuvos teismai vis daugiau atsižvelgs į Konvencijos reikalavimus, o tai padės sumažinti EŽTT pralaimimų bylų skaičių.

4. Žala

CK 6.272 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad be turtinės žalos, atlyginama ir neturtinė žala. Šis įstatyminis reglamentavimas svarbus, nes Lietuvos teisinėje sistemoje neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais¹²⁸. Tačiau įstatymo formuluotė „be turtinės žalos, atlyginama ir neturtinė žala” buvo sukėlusį diskusijų nagrinėjant bylas teismuose. Kartais būdavo daroma išvada, kad jei asmeniui nepadaryta turtinė žala, negali būti atlyginama jo patirta neturtinė žala¹²⁹. Tačiau, remiantis vyraujančia Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika, atsakomybė už padarytą neturtinę žalą nėra tiesiogiai priklausoma nuo turtinės žalos padarymo fakto ir gali būti taikoma tiek kartu su turtine atsakomybe, tiek atskirai. Neabejotinai reikėtų pritarti vyraujančiai teismų pozicijai. Turtinė ir neturtinė žala yra savarankiškos žalos rūšys. CK nenumato papildomo pagrindo, būtino atsirasti civilinei atsakomybei už neturtinės žalos padarymą, t.y. kartu ir turtinės žalos padarymo fakto¹³⁰. Atsižvelgiant į tai, kad bylose dėl teisėsaugos institucijų veiksmais padarytos žalos atlyginimo, atlyginama turtinė ir neturtinė žalos, reikalinga atskirai aptarti jų nustatymo ir atlyginimo kriterijus.

¹²⁸ CK 6.250 straipsnio 2 dalis.

¹²⁹ SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, S. *Ar lengva priteisti neturtinę žalą*. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-12-02]. Prieiga per internetą: <<http://verslas.banga.lt/patark.full/436c754c54025>>.

¹³⁰ *Cit. op.* 10, p. 345

4. 1. Turtinė žala

Analizuojant bendrosios kompetencijos teismų praktiką dėl neteisėtų teisėsaugos institucijų veiksmų, galima pastebėti, kad padarytos ir atlygintinos žalos dydis nustatomas pagal bendrąsias civilinės atsakomybės taisykles. Tiesioginiais nuostoliais pripažįstama išlaidos advokato teisinei pagalbai apmokėti, kelionių išlaidos į teisėsaugos institucijas, pašto išlaidos ir kitos turėtos išlaidos, o negautu pelnu - prarastas darbo užmokestis arba pajamos iš individualaus verslo. Manytina, kad probleminiai atvejai dėl turtinės žalos, kaip civilinės atsakomybės sąlygos, pasireiškia Lietuvos teismų praktikoje priteisiant negautą darbo užmokestį, taikant nuostolių mažinimo doktriną.

4. 1. 1. Prarastas darbo užmokestis

Teismų praktikoje daugiausiai problemų kelia atvejai dėl prarasto darbo užmokesčio, nes ieškovai prašo priteisti konkrečią sumą, kurią jie būtų gavę iš darbdavio. Tačiau pagrindas atlyginti žalą yra ne ieškovo aritmetinis skaičiavimas, o pateikti įrodymai pagal CPK 178 straipsnį, patvirtinantys žalos dydį¹³¹. Teismų praktikoje vieningai pripažįstama, kad nesant darbinių pajamų iki neteisėtų veiksmų, reikalavimas dėl žalos atlyginimo negali būti patenkinamas. Nedirbusiam pagal darbo sutartį asmeniui gali būti atlyginama turtinė žala tuo atveju, jei toks asmuo buvo užsiregistravęs darbo biržoje¹³². Tokia teismų pozicija pagrįsta, nes atitinka prarasto darbo užmokesčio kaip negautų pajamų prasmę pagal CK 6.249 straipsnio 1 dalį, nes pajamos turi būti realios, o ne tikėtinos¹³³.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje *V. G. v. Lietuvos valstybė*¹³⁴ pažymėjo, kad ieškovui priteista iš valstybės žalos atlyginimo suma savo teisine prigimtimi nėra tapati negauto darbo užmokesčio priteisimui iš darbdavio. Kyla klausimas, ar tokia teismo pozicija atitinka visiško nuostolių atlyginimo principą.

¹³¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *R. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-196/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4; 114.8.2 (S).

¹³² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos valstybė atstovaujama Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros*, Nr. 3k-3-51/2005, kat. 44.5.2.5 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *A. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-388/2007, kat. 44.5.2.5 (S); Vilniaus apygardos teismo 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *S. G. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-1023-115/2008, kat. 44.2.4.1, 44.2.4.2, 44.5.2.5, 121.21 (S).

¹³³ *Cit. op.* 10, p. 342.

¹³⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-364/2008, kat. 44.2.4.2 (S).

Visiško nuostolių atlyginimo principas reiškia, kad žalą būtina tiksliai įvertinti, jog nukentėjusiajam būtų atlyginta tiek, kiek jis iš tiesų prarado¹³⁵. Šis principas leidžia apsaugoti tiek nukentėjusio, tiek ir žalą padariusio asmens interesus. Jeigu nukentėjusiajam yra atlyginama daugiau, nei iš tikrųjų padaryta žalos, visiško nuostolių atlyginimo principas yra pažeidžiamas, tuo pačiu pažeidžiami ir žalą padariusio asmens interesai. Taigi svarbu nustatyti, koks turi būti priteisiamas darbo užmokestis, kad nenukentėtų nei vienos šalies interesai. Manytina, kad pagrįsta teismų praktika, jog prarastas darbo užmokestis turi būti apskaičiuojamas atskaičiavus fizinių asmenų pajamų mokesčius bei privalomos socialinio draudimo įmokas, nes dėl neteisėtų veiksmų nemokėtas fizinių asmenų pajamų mokesčius, socialinio draudimo įmokos yra valstybės, su kuria ieškovas bylinėjasi, bet ne jo paties patirta žala. Tačiau ar nukentėjusysis gali pretenduoti į delspinigius dėl pavėluoto darbo užmokesčio sumokėjimo? Darbo kodekso¹³⁶ (toliau DK) 207 straipsnis numato, kad kai dėl darbdavio kaltės pavėluotai išmokamas darbo užmokestis ar kitos su darbo santykiais susijusios išmokos, tai kartu su jomis darbuotojui išmokami įstatymų nustatyto dydžio delspinigiai. Nepagrįstu laikytinas toks šios normos interpretavimas, kai ieškovas, nurodydamas, kad ne dėl darbuotojo kaltės pavėluotai išmokėjus jam priklausantį darbo užmokestį kartu privalo būti sumokėti ir delspinigiai, nes, pirma, tokia teisė darbuotojui atsiranda, jei dėl darbdavio kaltės nemokamas atlyginimas, antra, sprendžiant priteistinos žalos dydį, ginčas sprendžiamas ne pagal darbo teisės, o pagal deliktinę atsakomybę reguliuojančias teisės normas. Pastarasis argumentas taikytinas ir tais atvejais, jei ieškovas reikalauja kompensacijos už nepanaudotas atostogas. Jeigu ieškovui yra priteisiama per visą, pavyzdžiui suėmimo, laiką negauto atlyginimo dydžio žala, tai nėra teisinio pagrindo priteisti ieškovui kompensaciją už nepanaudotas atostogas. Sugrįžtant prie iškelta klausimo, ar pagrįstas teismo argumentas, kad ieškovui priteista iš valstybės žalos atlyginimo suma savo teisine prigimtimi nėra tapati negauto darbo užmokesčio priteisimui iš darbdavio, galima daryti išvadą, kad tokia pozicija pagrįsta, nes darbo teisė numato papildomų garantijų darbuotojui esančiam darbo santykiuose, tačiau šių garantijų pinigine išraiška nėra darbo užmokesčio dalis, todėl pagrįstai teismai nepriteisia šių sumų.

Užsienio teismų praktikos analizė rodo, kad atlyginant negautas pajamas, kurias sudaro prarastas darbo užmokestis dėl valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtų veiksmų, žalos atlyginimas kiekviena valstybė numato skirtingas galimybes dėl priteistinos sumos.

¹³⁵ *Cit. op.* 10, p. 346.

¹³⁶ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569.

Prancūzijoje¹³⁷ priteisiamas ne tik prarastas darbo užmokestis, bet taip pat priteisiamos pajamos iki to laiko, kol asmuo surado naują darbą. Negalima nesutikti, kad tai teisinga nukentėjusiojo atžvilgiu. Vokietijoje¹³⁸, atsižvelgiant į tai, kad atsakomybės subjektas valstybė, įstatymu yra numatytas maksimalus nuostolių dydis. Kaip minėta darbo pradžioje, valstybės deliktinė atsakomybės ribos yra kiekvienos valstybės politinis sprendimas. Lyginamoji analizė leidžia teigti, kad Lietuvos teismų praktika nors nėra išplėtojusi praktikos dėl nuostolių atlyginimo masto, tačiau užtikrina kompensacinę funkciją.

Apibendrinant reikia dar kartą pažymėti, jog visiško nuostolių atlyginimo principas teismų praktikoje reiškia, kad ieškovas privalo įrodyti patį žalos faktą ir žalos dydį, o iš atsakovo negali būti priteisiama nei daugiau, nei mažiau, negu buvo padaryta žalos nukentėjusiajam. Todėl ieškovui priteista iš valstybės žalos atlyginimo suma savo teisine prigimtimi nėra tapati negauto darbo užmokesčio priteisimui iš darbdavio ta prasme, kad nukentėjusysis negali pretenduoti į garantijas, kurias užtikrina darbo teisė.

4. 1. 2. Nuostolių mažinimo doktrina

Nors žalos atlyginimo bylose galioja visiškas nuostolių atlyginimo principas, tačiau jeigu nukentėjęs asmuo pats kaltas dėl atsiradusios žalos arba dėl nepasinaudojimo teisinėmis gynybos priemonėmis prisidėjo prie žalos atsiradimo, atlygintinos žalos dydis gali būti atitinkamai mažinamas arba gali būti visai atsisakyta ją atlyginti¹³⁹. Žalos dėl neteisėtų teisėsaugos institucijų veiksmų atlyginimo bylose ši doktrina aktuali, nes dažnai žala visiškai arba iš dalies būna atsiradusi dėl priežasčių, kurias sąlygojo nukentėjusiojo elgesys. Būtina apžvelgti, pagal kokius kriterijus vertinama mišri pareigūnų ir nukentėjusiojo kaltė.

Pažymėtina, kad žalos atlyginimo bylose nuostolių mažinimo doktrinos aiškinimas ir taikymo apimtys keitėsi. Galimybė taikyti nuostolių mažinimo doktriną ankstesnėje teismų praktikoje buvo siejama su dideliu kaltinamojo neatsargumu, t. y. savęs apkalbėjimu (prisipažinimu padarius nusikaltimą), parodymų keitimu, taip klaidinant tyrimą atliekančius

¹³⁷ Prancūzija, Komisijos prie Kasacinio teismo dėl nuostolių atlyginimo (CNRD) 2006 m. gruodžio 18 d. sprendimas Nr. 6C-RD.045, [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-12-03]. Prieiga per internetą: http://www.courdecassation.fr/hautes_juridictions_commissions_juridictionnelles_3/commission_nationale_reparation_detentions_620/reparation_detention_10888.html.

¹³⁸ *Cit. op.* 8, p. 145.

¹³⁹ 1984 m. Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijoje Nr. R (84) 15 „Dėl viešosios atsakomybės“. In *Viešasis administravimas ir privatūs asmenys*. Europos Tarybos dokumentai. Vilnius: Justitia, 2004, p. 375-378.

pareigūnus ir vilkinant procesą¹⁴⁰. Tačiau Lietuvos Aukščiausiasis Teismas byloje *UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublika*¹⁴¹ pažymėjo, kad turi būti visapusiškai ištirta aplinkybių visuma, vertinant nukentėjusiojo, valstybės institucijų ir pareigūnų veiksmus. Pirmiausia, reikia įvertinti, ar nukentėjusysis dėl savo nerūpestingumo, neatidumo ar aplaidumo nesudarė prielaidos baudžiamajam persekiojimui prasidėti. Antra, ar nukentėjusysis ėmėsi visų veiksmų, kad išvengtų ar sumažintų nuostolius.

Pirmasis kriterijus yra bendroji norma, įtvirtinta CK 6.282 straipsnio 1 dalyje. Nukentėjusiojo dideliu neatsargumu gali būti pripažįstamas toks nukentėjusiojo elgesys, kai jis dėl savo nerūpestingumo, neatidumo ar aplaidumo sudarė prielaidas baudžiamajam persekiojimui pradėti¹⁴². Tokį vertinimą gali lemti ieškovo faktiniai veiksmai, kurie sudarė prielaidas inicijuoti baudžiamąjį persekiojimą. Antrasis kriterijus reikalauja ištirti, ar paties nukentėjusiojo veiksmai nebuvo priešingi teisei, ar jis laiku išnaudotojo jam prieinamas teisinės gynybos priemones, ar nekludė nustatyti byloje tiesą. Reikalaujama, kad asmuo padėtų tirti jam inkriminuojamą nusikalstamą veiką, naudotųsi teisinėmis gynybos priemonėmis.

Teismai, vadovaudamiesi CK 6.249 straipsnio norma, kad nuostolių dydį nustato teismas, pagrįstai taiko ir CK 6.282 straipsnio 1 dalį, jeigu bylos nagrinėjimo metu nustato, šios normos dispozicijoje nurodytas aplinkybes, faktinis bylos pagrindas, taip pat rodo, kad nukentėjusiojo veiksmai buvo priešingi teisei. Autorės vertinimu, platus nuostolių mažinimo doktrinos aiškinimas žalos dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų atlyginimo bylose pagrįstas. Valstybei atstovaujančios institucijos bylos nagrinėjimo metu turi įrodinėti, kad ieškovas pats savo nerūpestingumu ar aplaidumu sudarė sąlygas žalai padidėti ir dėl to gali reikalauti nuostolius atitinkamai mažinti, nes taip bus užkertamas kelias piktnaudžiauti teise siekiant nepagrįsto žalos atlyginimo. Kadangi atlyginant žalą perskirstomos bendros lėšos, pernelyg žalos atlyginimas gali tapti našta visuomenei. Taigi nuostolių mažinimo doktrina gali būti valstybės atsakomybės ribojimo instrumentas, kad pernelyg nebūtų nepagrįstai išplėstas žalos atlyginimo mechanizmas.

¹⁴⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje *P. N. v. Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-34/2001, kat. 39.6.2.3 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *J. R. v. Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-155/2001, kat. 39.6.2.3 (S).

¹⁴¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-7-183/2006, kat. 44.5.2.5 (S).

¹⁴² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-364/2008, kat. 44.2.4.2 (S).

4. 2. Neturtinė žala

Reglamentuojant valstybės deliktinę atsakomybę, CK 6.272 straipsnio 3 dalyje numatyta, kad be turtinės žalos atlyginama ir neturtinė žala¹⁴³. Manytina, kad įstatymų leidėjas tokią galimybę nustatė, nes šio straipsnio 1 dalyje išvardyti neteisėti veiksmai susiję su vienos labiausiai deliktinės teisės ginamų vertybių – asmens laisvės – pažeidimais ar kitokio pobūdžio pažeidimais, tačiau taikant sunkiausios rūšies teisinę atsakomybę – baudžiamąją atsakomybę,¹⁴⁴ todėl ir bylose reikalavimas atlyginti teisės saugos institucijų neteisėtais veiksmais padarytą neturtinę žalą yra pakankamai dažnas. Kadangi neturtinės žalos dydžio dėl neteisėtų valstybės pareigūnų veiksmų nustatymo specifika ta, kad be bendrųjų neturtinės žalos atlyginimo kriterijų šios kategorijos byloms būdingi papildomi neturtinės žalos nustatymo kriterijai, todėl šioje darbo dalyje gilinsiuosi į teismų praktikoje naudojamus papildomus neturtinės žalos įvertinimo kriterijus ir teisingą neturtinės žalos atlyginimo koncepciją¹⁴⁵.

Bendrieji neturtinės žalos dydžio nustatyto kriterijai išvardyti CK 6.250 straipsnio 2 dalyje, kurioje numatyta, kad teismas, nustatydamas neturtinės žalos dydį, atsižvelgia į jos padarinius, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį ir kitas turinčias reikšmės bylai aplinkybes, taip pat į sąžiningumo, teisingumo ir protingumo principus. Pavyzdinį sąrašą taip pat numato Žalos atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas¹⁴⁶. Šio įstatymo 4 straipsnyje pateikiami ne teismo tvarka atlyginamos neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijai: kaltinimo sunkumas, paskirtos bausmės arba nuobaudos dydis, neteisėto laisvės atėmimo, neteisėto kardomojo kalinimo (suėmimo), neteisėto sulaikymo ar neteisėtos administracinės nuobaudos – arešto – laikas, informacijos apie neteisėtą nuteisimą, neteisėtą kardomąjį kalinimą (suėmimą), neteisėtą sulaikymą, neteisėtų procesinės prievartos priemonių pritaikymą ar neteisėtą administracinės nuobaudos – arešto – paskyrimą viešas paskelbimas ir kiti neturtinės žalos padariniai, taip pat kitos aplinkybės. Pažymėtina, kad nors šis sąrašas skirtas įvertinti neturtinės žalos dydį atlyginant ne teismo tvarka, tačiau kriterijų

¹⁴³ Lietuvos teisėje neturtinė žala atlyginama tik įstatymo numatytais atvejais (CK 6.250 straipsnio 2 dalis).

¹⁴⁴ ¹⁴⁴ *Cit. op.* 31, p. 237.

¹⁴⁵ Kadangi visiško žalos atlyginimo principą neturtinės žalos atlyginimo srityje taikyti sunku, todėl vartojama teisingos neturtinės žalos atlyginimo koncepcija – žala atlyginama ne mechaniškai, bet protingai ir sąžiningai, siekiant nukentėjusiojo ir valstybės interesų pusiausvyros.

¹⁴⁶ Valstybės Žinios, 2002, Nr. 56-2228.

pagrįstumas, vispusiškumas lemia, kad jais vadovaujamosi ir įvertinant patirtus dvasinius išgyvenimus teisme. Papildomus neturtinės žalos dydžio nustatymo kriterijus formuoja teismai, pripažindami tam tikras aplinkybes svarbiomis konkrečioje byloje. Galima išskirti tokius teismų praktikos suformuotus kriterijus: taikyto neteisėto suėmimo trukmė ir pasekmės, kaltinimo sunkumas, judėjimo teisės apribojimas, informacijos paskelbimas žiniasklaidoje¹⁴⁷, suėmimo metu prarasta galimybė įgyvendinti teisę į darbą ir kitokio pobūdžio materialinį aprūpinimą¹⁴⁸, valstybės ekonominė padėtis ir jos piliečių bendras materialinis lygis¹⁴⁹, patirti fiziniai nepatogumai - pavyzdžiui, vienoje byloje teismas nurodė, kad teisiškai reikšminga aplinkybė, kad kiekvieną mėnesį nustatytą dieną ieškovė privalėjo registruotis policijoje, ir tai jai ne tik sukėlė nepatogumų, bet ir žemino¹⁵⁰ ir kt. Autorės nuomone, svarbu pabandyti įvertinti, ar visi šie kriterijai pagrįsti, siekiant nustatyti neturtinės žalos dydį.

Be jokios abejonės, suėmimo trukmė ir pasekmės, kaltinimo sunkumas ir baudžiamąjį persekiojimą trukmė turi esminę reikšmę nustatant fizinių ir dvasinių kančių pinigine kompensacija. Ilgas neteisėtas baudžiamasis procesas ar kaltinimas sunkaus nusikaltimo padarymu turėtų būti proporcingai kompensuojami didesne pinigų suma, ir atvirkščiai. Pavyzdžiui, vienoje byloje nustačius, kad bylos nagrinėjimas buvo nepagrįstai ilgas, suėmimo metu tyrimas nebuvo intensyvus, nustatyti Konvencijos ir BPK pažeidimai, todėl teismas priteisė 40 000 litų neturtinę žalą¹⁵¹. Kitoje byloje nustačius, kad kardomoji priemonė buvo neproporcinga ir tai lėmė Konvencijos 4 protokolo 2 straipsnio pažeidimą, teismas priteisė 1500 litų neturtinės žalą¹⁵². Šios bylos parodo, kad priteistinos neturtinės žalos dydis

¹⁴⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *R. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-196/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4; 114.8.2 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje *A. N. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-7-7/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.2 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. Š. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-623/2004, kat. 39.6.2.3 (S);

¹⁴⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-604/2005, kat. 44.5.2.5 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *D. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-169/2007, kat. 44.5.2.5 (S).

¹⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *R. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-196/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4; 114.8.2 (S).

¹⁵⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-604/2005, kat. 44.5.2.5 (S).

¹⁵¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-417/2007, kat. kat. 44.2.4.2; 73.2.6.1 (S).

¹⁵² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-506/2007, kat. 44.5.2.5 (S).

nustatomas atsižvelgiant į tai, kokia vertybė neteisėtais veiksmais buvo pažeista, taip pat vadovaujamosi ir papildomais kriterijais.

Tuo tarpu teismų pozicija pasirinkti vidutinį darbo užmokestį kaip kriterijų, įvertinant neturtinės žalos dydį pinigais, yra kritikuotina. Byloje *K. R. v. Lietuvos Respublika*¹⁵³ Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, atsižvelgęs į tai, kad ieškovės neteisėtas nuteisimas tęsėsi 8 mėnesius, o ji yra jaunas ir darbingas žmogus, neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijumi pasirinko darbingo žmogaus vidutinį mėnesinį darbo užmokestį ir priteisė 8000 litų (8 mėn. x 1000lt/mėn.) žalos atlyginimą. Vėlesnėje byloje *K. R. v. Lietuvos valstybė*¹⁵⁴ pirmosios instancijos teismas taip pat nurodė, kad neturtinės žalos atlyginimas sietinas su gautu vidutiniu darbo užmokesčiu ir priteisė 161 787,84 litų neturtinės žalos, atsižvelgęs, kad neteisėti veiksmai ieškovo atžvilgiu tęsėsi 96 mėnesius. Apeliacinės instancijos teismas sumažino šią žalą iki 40 000 litų, pažymėdamas kad neturi būti suabsoliutinamas vidutinio darbo užmokesčio kriterijus.

Toks Lietuvos teismų praktikos pasikeitimas sveikintinas, nes ir toliau vadovaujantis šiuo kriterijumi, būtų paneigiamas neturtinės žalos esmė – vertinant neturtinės žalos dydį, turi būti atsižvelgiama į patirtus psichologinius išgyvenimus, kančias, o ne į turtinio pobūdžio praradimus. Todėl, autorės nuomone, neturtinei žalai įvertinti netikslinga remtis vidutinio darbo užmokesčiu dydžiu.

Autorės nuomone, išvardytų kriterijų ne visada pakanka teisingam neturtinės žalos atlyginimui, todėl reikalinga individualizuoti neturtinės žalos atlyginimo nustatymo procesą, įvertinant nukentėjusiojo situaciją, jo asmenines savybes. Byloje *A. R. v. Lietuvos valstybė*¹⁵⁵ apeliacinis teismas be bendrųjų ir specifinių kriterijų akcentavo ir nukentėjusiojo individualią situaciją: „dėl kalinimo perpildytoje kameroje ieškovas galėjo patirti papildomų neigiamų dvasinių išgyvenimų ir fizinių nepatogumų, papildomą diskomfortą, minimalios gyvenimo kokybės pablogėjimą, juo labiau, kad ieškovo sveikata nebuvo gera, jis sirgo“. Tokia teismų praktika pagrįsta, nes ji padeda užtikrinti teisingą, protingą, sąžiningą kiekvieno konkretaus nukentėjusiojo interesų satisfakciją, tinkamą priteistinos piniginės kompensacijos dydžio

¹⁵³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje *K. R. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-604/2005, kat. 44.5.2.5 (S).

¹⁵⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-417/2007, kat. 44.2.4.2; 73.2.6.1 (S).

¹⁵⁵ Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. R. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-308/2008, kat. 44.5.2.5 (S).

parinkimą¹⁵⁶. Kita vertus, svarbu pažymėti, kad vertinant neturtinės žalos dydį negalima remtis ta aplinkybe, jog asmuo veda asocialų gyvenimą, jo pažiūros, dorovinės nuostatos yra smerktinos, nes tokio pobūdžio „orientyrų“ ne tik nenumato įstatymai, bet jie savo esme yra diskriminaciniai, nes pažeidžia Konstituciją ir tarptautiniuose teisės dokumentuose įtvirtintą asmenų lygiateisiškumo principą¹⁵⁷. Pavyzdžiui, byloje *J. Ragelis v. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija ir Generalinė prokuratūra*¹⁵⁸ žemesniųjų instancijų teismai, be kitų aplinkybių, vertindami neteisėtai nuteisus ieškovui padarytos neturtinės žalos dydį, kaip tik ir rėmėsi ieškovo visuomenine ir socialine padėtimi, jo asocialiu ir nedorovingu gyvenimo būdu. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad asmens socialinės ar visuomeninės padėties kaip veiksnio, kuriuo remiantis būtų galima mažinti neturtinės žalos dydį nei Civilinis Kodeksas, nei kiti įstatymai nenumato. Vadinasi, ne į visus asmenybę apibrėžiančius požymius reikia ir teisinga teisės požiūriu atsižvelgti. Kontrargumentuojant galima nurodyti tai, kad asmens praktikuojamas vienoks ar kitoks gyvenimo būdas (kad ir asocialus), vertybių sistema neatsiejamai nulemia, kaip tas asmuo priima, suvokia ir vertina jo atžvilgiu padarytus teisės pažeidimus, nes tai, kas vienam asmeniui gali pasirodyti skaudžiu jo teisių pažeidimu, kitam, kuris pasižymi neigiama moralinių vertybių sistema, jo subjektyviu įsitikinimu nesukels didesnės reakcijos. Visa tai negali būti ignoruojama vertinant tokių asmenų neturtinę žalą.

Palyginimui svarbu akcentuoti, kad Prancūzijos teisės sistemoje, nustatant neturtinės žalos dydį, bylose, kai neteisėti veiksmai pasireiškia neteisėtu suėmimu, sulaikymu, teismai vadovaujasi tokiais neturtinės žalos nustatymo kriterijais: „įkalinimo šokas“ – analizuojama, ar asmuo, kuriam taikoma laisvę ribojanti priemonė, patiria šoką. Tiksliau įvertinant tą šoką, atsižvelgiama, ar asmeniui tai pirmas laisvės apribojimas, ar ne. Todėl teismai, atsižvelgdami į asmenines savybes, neturtinės žalos dydį nustato remdamiesi tuo, ar asmuo nebuvo įkalinamas anksčiau, ir tai jam pagrįstai sukėlė dvasines kančias. Taip pat atsižvelgiama į kalinimo įstaigos, kurioje asmuo praleidžia suėmimo terminą, sąlygas, į tai ar asmuo sukūręs šeimą, nes atskiriant asmenį nuo šeimos, taip pat sukeliama dvasiniai išgyvenimai, ypač jei šeimoje auga ir vaikas.

¹⁵⁶ VOLODKO, R. Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika bei jo asmeninių savybių įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui remiantis Lietuvos teismų praktika. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius: Justitia, 2007, p. 100.

¹⁵⁷ *Ibid.*, p. 102.

¹⁵⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *J. R. v. Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-155/2001, kat. 39.6.2.3 (S).

Apibendrinant galima teigti, jog būtų tikslinga, kad teismų praktika pernelyg nenukryptų nuo vidutinio protingo žmogaus standarto, bet papildomų kriterijų, kurie leistų labiau individualizuoti kiekvieną atvejį, formavimas būtų sveikintinas. Tarp tokių kriterijų galėtų būti įvertinimas, kokius išgyvenimus asmeniui sukėlė įkalinimas, atsižvelgiant į tai, ar tai buvo pirmas toks laisvės suvaržymas, taip pat nukentėjusio asmens santykis su šeimos nariais.

Kita svarbi nuostata, kuria teismai turi vadovautis nustatydami neturtinės žalos dydį, yra lygiateisiškumo principas, reiškiantis, kad analogiškos bylos būtų sprendžiamos panašiai¹⁵⁹. Teismų praktika rodo, kad šio principo yra paisoma - teismai ne tik vadovaujasi įstatymų nustatytais ir teismų praktika suformuotais ir taikomais neturtinės žalos dydžio kriterijais, bet taip pat atsižvelgia į kitų teismų analogiškose bylose priteistus dydžius. Pavyzdžiui, byloje *V. G. v. Lietuvos valstybė*¹⁶⁰ pirmosios instancijos teismas, nustatydamas neturtinės žalos, padarytos neteisėtu suėmimu, dydį priteisė 101 325 litų neturtinės žalos atlyginimo. Teismas tokį sprendimą grindė tuo, kad ieškovui buvo iškelta baudžiamoji byla dėl dviejų nusikaltimų, iš kurių vienas buvo sunkus, padarymo, ir tai sukėlė itin skausmingus dvasinius išgyvenimus, saugumo jausmo ir pasitikėjimo teisėsaugos institucijomis jausmo praradimą. Apeliacinės instancijos teismas sprendimą pakeitė ir neturtinės žalos atlyginimą sumažino iki 10 000 litų, argumentuodamas, kad pirmosios instancijos teismo priteista suma gerokai viršija teismų praktikos šios kategorijos bylose priteisiamas sumas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas paliko galioti šį sprendimą. Tai, kad į suformuotą teismų praktiką atsižvelgiama ne tik nustatant neturtinės žalos atlyginimo pagrindus ir vertinamuosius kriterijus, padedančius nustatyti konkretų neturtinės žalos dydį byloje, bet ir ankstesnėse bylose priteistus neturtinės žalos atlyginimo dydžius, yra pozityvu, nes dabar tai bene svarbiausias kriterijus, galintis teismams padėti atsisakyti ydingo kelio vadovautis ieškovo prašoma atlyginti neturtinės žalos suma kaip pagrindiniu orientyru nustatyti neturtinės žalos dydį konkrečioje byloje¹⁶¹.

Apibendrinant galima daryti išvadą, kad Lietuvos teismų praktikoje priteisiant neturtinės žalos atlyginimą, vadovaujamosi teisingo žalos atlyginimo koncepcija,

¹⁵⁹ Deliktų teisės principų 10:301 straipsnyje nustatyta, kad žalos atlyginimo dydis turi būti panašus į priteistus neturtinės žalos dydžius analogiškoms situacijomis; CIRTAUTIENĖ, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 175.

¹⁶⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-364/2008, kat. 44.2.4.2 (S).

¹⁶¹ CIRTAUTIENĖ, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008, p. 177.

besiremiančia įstatymo ir teismų praktikos suformuotais vertinamaisiais subjektyvaus ir objektyvaus pobūdžio kriterijais. Tačiau kartais teismų praktikoje pasitaiko formalus neturtinės žalos vertinimas ir tokiais sprendimais užkertamas kelias teisingiau atlyginti asmeniui padarytą žalą, atkurti pažeistų teisių pusiausvyrą. Taip pat pastebėtina, kad teismų praktikos suformuotas subjektyvių kriterijų sąrašas nėra išsamus, dažnai trūksta asmens individualaus išgyvenimo vertinimo, atsižvelgiant į tokius kriterijus kaip įkalinimo šokas, ar dėl neteisėtų veiksmų nenukentėjo asmens santykis su šeimos nariais.

5. Priežastinis ryšys

Be neteisėtų veiksmų ir padarytos žalos kita būtina valstybės deliktinės civilinės atsakomybės sąlyga yra priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir asmeniui padarytos žalos. Svarbu įvertinti, kokią reikšmę turi priežastinio ryšio sąlyga nustatant valstybės deliktinę atsakomybę. Ar teismai siaurai aiškina šią sąlygą kartu taip ribodami valstybės atsakomybės mastą. Ar taikoma speciali priežastinio ryšio doktrina nustatant valstybės atsakomybę.

Kadangi CK 6.272 straipsnio 1 dalis priežastinio ryšio pobūdžio nereglamentuoja, todėl teismai sprenddami priežastinio ryšio klausimą vadovaujasi CK 6.247 straipsniu. Analizuojant, ar teismai šią doktrininę priežastinio ryšio koncepciją tinkamai taiko teismų praktikoje, reikia įvertinti keletą bylų. Byloje *R. K v. Lietuvos Respublika*¹⁶² vienas iš kasatoriaus argumentų, siekiant panaikinti žemesnių instancijų sprendimus, buvo, kad pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai per plačiai aiškino priežastinį ryšį, nes nevertino ar ieškovo nušalinimas nuo pareigų valstybės tarnyboje buvo dėl to, kad buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas ieškovo atžvilgiu. Nors teismas byloje nepasisakė, kokio pobūdžio priežastiniu ryšiu rėmėsi, tačiau teismo išvada, kad ieškovas dėl atleidimo iš tarnybos vidaus reikalų sistemoje negavo pajamų, kurias būtų gavęs, jei nebūtų buvęs suimtas, parodo, kad, teismas taikė pakankamą priežastinį ryšį - neteisėti veiksmai padėjo žalai (nuostoliams) atsirasti ar jiems padidėti. Manytina, tokia teismo pozicija yra teisinga. CK 6.247 straipsnio formuluotės, jog atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais, nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų rezultatu, leidžia teigti, kad nereikalaujama tik tiesioginio priežastinio ryšio.

¹⁶² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-417/2007, kat. 44.2.4.2; 73.2.6.1 (S).

Lietuvos doktrinoje¹⁶³ taip pat pripažįstama, kad tam, jog būtų priežastinis ryšys, nebūtinai reikalaujama, kad pažeidėjo elgesys būtų vienintelė žalos atsiradimo priežastis, tačiau teismas, vertindamas visas aplinkybes ir priežastis, turi nustatyti, kad pažeidėjo elgesys buvo pakankama priežastis žalai atsirasti. Teismų praktikoje, sprendžiant kitus deliktus dėl žalos atlyginimo, pakankamas priežastinis ryšys pripažįstamas tinkama civilinės atsakomybės sąlyga, jeigu neteisėti veiksmai padėjo žalai (nuostoliams) atsirasti ar jiems padidėti¹⁶⁴. Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad teismai tinkamai taiko ir aiškina CK 6.247 straipsnį priteisdami žalos atlyginimą dėl teisėsaugos institucijų neteisėtų veiksmų.

Kita vertus, svarbu pažymėti, kad kitose bylose nustatyti, kokios priežastinio ryšio teorijos laikosi teismai iš jų argumentavimo yra sudėtinga, nes daugelyje atvejų teismai¹⁶⁵ aiškiai neįvardina priežastinio ryšio ribų, koku pagrindu būtent apibrėžė tokį žalos dydį. Tokia praktika gali lemti, kad ir pernelyg nutolę nuo neteisėtų veiksmų nuostoliai gali būti atlyginami. Todėl bylą dėl žalos atlyginimo nagrinėjantys teismai turėtų didesnę dėmesį teismų sprendimuose skirti priežastinio ryšio nustatymui, nes tik tada teisingai ir aiškiai bus apibrėžtos civilinės atsakomybės ribos.

Kartu galima pažymėti, kad teismai neišskiria specialios priežastinio ryšio teorijos taikomos būtent valstybės atsakomybės srityje. Pavyzdžiui, Anglijos teisėje valstybės deliktinės atsakomybės srityje priežastinis ryšys atlieka itin didelį ribojamąjį vaidmenį, nes remiamasi tiesioginio priežastinio ryšio testu¹⁶⁶. Prancūzijoje naudojama adekvataus priežastinio ryšio teorija, tačiau iš teismų praktikos matyti, kad priežastinis ryšys naudojamas kaip valstybės atsakomybę gerokai siaurinti sąlyga¹⁶⁷. Lietuvos teismų praktikoje akcentuojama, kad deliktiniuose santykiuose vertinant priteistiną žalą turi būti visapusiškai ištirtas priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir žalos, nes kitaip galimi neigiami padariniai – vienais atvejais atsakomybės taikymas gali reikšti neteisingumą skolininko atžvilgiu, nes atsakomybės ribos bus neprotingai išplėtos, kitais atvejais skolininko atleidimas nuo atsakomybės gali reikšti neteisingumą ir nesąžiningumą kreditoriaus atžvilgiu, nes

¹⁶³ *Cit. op.* 23, p. 69; *Cit. Op.* 10, p. 337.

¹⁶⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 9 d. nutartis c. b. R. L., V. L. v. Z. S., notarė J. Valavičienė, notarė R. Valantejienė, Nr. 3K-3-156/2005, kat. 44.5.2.1; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis c. b. L. B., I. V., I. Z. A. v. DNSB „Medvėgalis“, UAB „Telšių šilumos tinklai“, Nr. 3K-7-345/2007, kat. 114.8.2; 44.2.4.1 (S).

¹⁶⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-7/2007.

¹⁶⁶ FAIRGRIEVE, D. *State Liability in Tort*. New York: Oxford University Press, 2003, p. 166.

¹⁶⁷ *Ibid.*, p. 170-171.

atsakomybės ribos bus neprotingai susiaurintos¹⁶⁸. Vadinasi teismų praktikoje priežastinio ryšio koncepcija nenaudojama siaurinti valstybės deliktinės atsakomybės ribas, o siekiama, kad ši sąlyga būtų taikoma itin kruopščiai, kad atsakomybės ribos nebūtų neprotingai išplėtos.

Apibendrinant, galima pažymėti, kad kadangi CK 6.272 straipsnio 1 dalis specialiai reglamentuoja priežastinio ryšio klausimo, todėl teismai turėtų remtis CK 6.247 straipsniu ir jį aiškinančia teisės doktrina ir bendrosios kompetencijos teismų praktika. Keleto bylų analizė rodo, kad teismai dėl teisėsaugos institucijų neteisėtų veiksmų pagrįstai remiasi pakankamo priežastinio ryšio teorija, tačiau labai dažnai ir visiškai neanalizuojamas priežastinis ryšys, kas sudaro prielaidas teigti, kad galimi atvejai, jog ir pernelyg nutolę nuo neteisėtų veiksmų nuostoliai gali būti atlyginami. Todėl bylą dėl žalos atlyginimo nagrinėjantys teismai turėtų didesnę dėmesį teismų sprendimuose skirti priežastinio ryšio nustatymui, nes tik tada teisingai ir aiškiai bus apibrėžtos civilinės atsakomybės ribos. Kita vertus, teismų praktikoje priežastinio ryšio koncepcija nenaudojama siaurinti valstybės deliktinės atsakomybės ribas, o tik siekiama, kad ši sąlyga būtų taikoma itin kruopščiai, kad atsakomybės ribos nebūtų neprotingai išplėtos.

¹⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-7-183/2006, kat. 44.5.2.5 (S).

IŠVADOS

1. CK 6.272 straipsnio 1 dalies reglamentavimas kelia abejonių dėl valstybės civilinės atsakomybės taikymo apimties. Teismų praktikoje ši norma aiškinama plačiau, numatant kad žala atlyginama ne tik dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo, neteisėto sulaikymo, neteisėtos kitos procesinės prievartos priemonės pritaikymo, neteisėto administracinio arešto, bet ir dėl visų neteisėtų teisėsaugos pareigūnų veiksmų baudžiamajame procese ir dėl Konvencijoje numatytos teisės į bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką pažeidimo. Todėl siekiant, kad netinkamas normų suvokimas nelemtų, jog nukentėjusysis suvoks, kad tam tikrais pažeidimais sukeltos žalos atlyginimo galimybė yra įstatyme nenumatyta ir nesieks jos atlyginimo, taip pat išvengiant teismų praktikos diferenciacijos panašiais žalos atlyginimo atvejais, dėl teisinio aiškumo ir apibrėžtumo pritartina CK 6.272 straipsnio pakeitimo įstatymo projektui, kuriame numatyta, kad visus žalos, atsiradusios dėl neteisėtų veiksmų baudžiamajame procese ir administracinio teisės pažeidimo bylos teisenoje, atvejus nagrinėtų bendrosios kompetencijos teismai, taikydami CK 6.272 straipsnio 1 dalį.
2. Teismų praktikoje pastebimas neteisėtų veiksmų sampratos plėtimas. CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas neteisėtų veiksmų sąrašas nelaikomas baigtiniu. Jeigu žala padaroma veiksmais, kurie nėra nurodyti CK 6.272 straipsnio sąraše ir negali būti taikomas CK 6.271 straipsnis, nėra užkertamas kelias asmeniui ginti savo pažeistas teises – tokiu atveju teismai, sprenddami žalos atlyginimo klausimus, vertina pateiktus faktus atsižvelgdami į bendruosius teisės principus, Konstitucijos nuostatas.
3. Pagal teismų praktiką neteisėtumo konstatavimas instancine tvarka nėra privaloma sąlyga reiškiant reikalavimą dėl žalos atlyginimo CK 6.272 straipsnio 1 dalies pagrindu. Išteisinamasis teismo nuosprendis reiškia asmens reabilitavimą baudžiamojo proceso prasme, bet toks nuosprendis, nors ir būdama reikšminga aplinkybė, nėra pagrindas civilinėje byloje konstatuoti, jog visas baudžiamasis procesas, taip pat konkretūs pareigūnų veiksmai ikiteisminiame tyrime buvo neteisėti.
4. Teismų praktika nacionaliniu lygmeniu sąlygojo, jog esant teisės į baudžiamosios bylos nagrinėjimą per kuo trumpiausią laiką pažeidimui, galimybė reikalauti žalos atlyginimo pagal CK 6.272 straipsnį 1 dalį yra įgijusi pakankamą teisinį tikrumą ir

- laikoma teisinės gynybos priemone “įmanomai trumpiausio laiko” reikalavimo pažeidimo atveju.
5. Turtinės žalos atlyginimo atveju visiškai nuostolių atlyginimo principas derinamas su nuostolių mažinimo doktrina, jeigu nukentėjusysis buvo nepakankamai rūpestingas ar atsargus, kad išvengtų žalos ar sumažintų jos dydį, taip pat jeigu nukentėjusiojo veiksmai nebuvo priešingi teisei, jis kliudė nustatyti byloje tiesą.
 6. Priteisiant neturtinės žalos atlyginimą, vadovaujamosi teisingo žalos atlyginimo koncepcija, besiremiančia įstatymo ir teismų praktikos suformuotais vertinamaisiais subjektyvaus ir objektyvaus pobūdžio kriterijais. Tačiau subjektyvių kriterijų sąrašas turėtų būti papildytas, atsižvelgiant į tokius kriterijus kaip įkalinimo šokas ar dėl neteisėtų veiksmų nenukentėto asmens santykis su šeimos nariais.
 7. Teismai, vertindami, ar žalos atsiradimą sąlygojo teisėsaugos institucijų neteisėti veiksmai, dažnai visiškai neanalizuoja priežastinio ryšio. Tokia praktika gali lemti, kad ir pernelyg nutolę nuo neteisėtų veiksmų nuostoliai gali būti atlyginami. Todėl bylą dėl žalos atlyginimo nagrinėjantys teismai turėtų didesnę dėmesį teismų sprendimuose skirti priežastinio ryšio nustatymui, nes tik tada teisingai ir aiškiai bus apibrėžtos civilinės atsakomybės ribos.

SANTRAUKA

Valstybės civilinės deliktinės atsakomybė už žalą, atsiradusią dėl neteisėto nuteisimo, neteisėto suėmimo kardomosios priemonės taikymo tvarka, neteisėto sulaikymo, neteisėto procesinės prievartos priemonių pritaikymo, neteisėto administracinės nuobaudos - arešto - paskyrimo, atlyginimo sąlygas reglamentuoja CK 6.272 straipsnio 1 dalis. Šios normos pagrindu Lietuvos teismuose pareiškiami nemažai ieškinių, todėl pagrindinė nukentėjusiojo garantija gauti teisingą patirtos žalos atlyginimą, - tinkamas normoje numatytų atsakomybės sąlygų aiškinimas ir taikymas teismų praktikoje.

Atlikta pastarųjų metų teismų praktikos analizė atskleidė, kad teismų praktikoje pastebimas neteisėtų veiksmų sampratos plėtimas. CK 6.272 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas neteisėtų veiksmų sąrašas nelaikomas baigtiniu. Civilinėje byloje sprendimas dėl veiksmų teisėtumo ar neteisėtumo, nagrinėjant, ar yra pagrindas atlyginti žalą pagal CK 6.272 straipsnio 1 dalį, priimamas nepriklausomai nuo to, ar atitinkamas procesinis veiksmas buvo skundžiamas baudžiamajame ar administraciniame procese. Išteisinamasis teismo nuosprendis nėra pagrindas civilinėje byloje konstatuoti, jog visas baudžiamasis procesas, taip pat konkretūs pareigūnų veiksmai ikiteisminiame tyrime buvo neteisėti. Teismų praktika nacionaliniu lygmeniu sąlygojo, jog esant teisės į teismą per kuo trumpiausią laiką pažeidimui, galimybė reikalauti žalos atlyginimo pagal LR CK 6.272 straipsnį 1 dalį yra laikoma teisinės gynybos priemone. Atsižvelgiant į tai, kad teismų praktika išplėtė valstybės civilinės deliktinės atsakomybės dėl ikiteisminio tyrimo pareigūnų, prokuroro ar teismo neteisėtų veiksmų taikymo apimtį, pritartina CK 6.272 straipsnio pakeitimo įstatymo projektui, kuris lemtų, kad visus žalos, atsiradusios dėl neteisėtų veiksmų baudžiamajame procese ir administracinio teisės pažeidimo bylos teisenoje, atvejus nagrinėtų bendrosios kompetencijos teismai, taikydami CK 6.272 straipsnio 1 dalį.

SUMMARY

Application of Article 6.272 (1) of the Civil Code in the Lithuanian Case - law

Provisions of state's liability in the cases of damage resulting either from unlawful conviction, or unlawful arrest, as a measure of suppression, as well as from unlawful detention, or application of unlawful procedural measures of enforcement, or unlawful infliction of administrative penalty - arrest - are contained in Article 6.272 part I of the Civil Code. This provision is the legal basis for many lawsuits that are submitted to Lithuanian courts. Therefore, the proper interpretation of the provisions provided by the law in court practice is the main guarantee for the aggrieved person to receive just compensation for the damage.

The analysis of courts' practice of late years reveals that the concept of unlawful actions has been broadened. The list of actions envisaged in Article 6.272 part I of the Civil Code is not finite. The decision of lawfulness or unlawfulness of actions in a civil case while analyzing existence of right to the compensation of damage in accordance with Article 6.272 part I of the Civil Code is taken irrespective of the fact whether the aggrieved person lodged a complaint of particular procedural decision in criminal or administrative proceedings. The decision, by which the person has been acquitted, is not a presumption to declare in a civil case that the whole criminal proceedings, as well as certain actions of officers in pre-trial investigation, were unlawful. Court's practice stipulated that in case of the breach of "reasonable time" requirement the lawsuit based on Article 6.272 part I of the Civil Code is considered a proper remedy. Taking into account the fact that courts' practice has extended the scope of states' liability in case of unlawful actions of officials of pre-trial investigation, a prosecutor or court, the author endorses the draft law on the amendment of Article 6.272 of the Civil Code as it foresees that hearings of all cases, when considering the compensation of damage caused by unlawful actions in criminal or administrative proceedings, would take place in the courts of general competence instead of administrative courts.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai:

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija (Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014).
2. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1995, Nr. 40-987).
3. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288).
4. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1).
5. Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341).
6. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr.36-1340).
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262).
8. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 2002, Nr. 64-2569).
9. Lietuvos Respublikos administracinių bylų teisenos įstatymas (Valstybės žinios, 1999, Nr. 13-308).
10. Lietuvos Respublikos žalos, atsiradusios dėl valdžios institucijų neteisėtų veiksmų atlyginimo ir atstovavimo valstybei įstatymas (Valstybės žinios, 2002, Nr. 56-2228).
11. Lietuvos Respublikos viešojo administravimo įstatymas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1945).
12. Lietuvos Respublikos tarptautinių sutarčių įstatymas (su pakeitimais ir papildymais). (Valstybės žinios, 1999, Nr. 60-1948).
13. 1997 m. lapkričio 4 d. Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymas (Valstybės žinios. Nr. 104-2618).
14. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais) (Valstybės žinios, 1964, Nr. 19-138).
15. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. liepos 26 d. nutarimas Nr. 932 „Dėl atstovavimo valstybei bylose dėl žalos atlyginimo“ (Valstybės žinios, 2001, Nr. 66-2415).

Specialioji literatūra:

1. ANDRIUŠKEVIČIUS, A. *Administracinės teisės principai ir normų ribos*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
2. BAGINSKA E. et al. *European Tort Law 2004*. Viena: Springer – Verlag, 2005.
3. ČEPAS A. et al. *Žmogaus teisės Lietuvoje*. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.
4. CIRTAUTIENĖ, S. *Neturtinės žalos atlyginimas kaip civilinių teisių gynimo būdas*. Vilnius: Justitia, 2008.
5. European Group on Tort Law. *Principles of European Tort Law*. Viena: Springer-Verlag, 2004.
6. Europos Tarybos dokumentų rinkinys. *Viešasis administravimas ir privatūs asmenys*. Vilnius: Justitia, 2004.
7. FAIRGRIEVE, D. *State Liability in Tort*. New York: Oxford University Press, 2003.
8. GODA, G.; KAZLAUSKAS, M.; KUČONIS, P. *Baudžiamojo proceso teisė*. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
9. JOČIENĖ D.; ČILINSKAS K. *Žmogaus teisių apsaugos problemos tarptautinėje ir Lietuvos Respublikos teisėje*. Vilnius: UAB "Petro ofsetas", 2004.
10. MIKELĖNAS, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
11. MIKELĖNAS, V. et al. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I)*. Vilnius: Justitia, 2003.
12. MOYRAND, A. *Le droit administratif*. Tome 2, 1 édition, Paris: Hermes – Parution, 1993.
13. NORKŪNAS, A.; SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, S. *Civilinės atsakomybės praktikumas*. Mokomasis leidinys. Vilnius: Mykolo Riomerio Universitetas, 2008.
14. PAUŽAITĖ-KULVINSKIENĖ, J. *Administracinė justicija: teorija ir praktika*. Vilnius: Justitia, 2005.
15. ŠALKAUSKIS, K. *Civiliniai įstatymai: X tomo 1 dalis*. Kaunas: „Literatūros“ knygyno leidimas, 1933.
16. SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, S. *Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos: daktaro disertacija, soc. mokslai: teisė (01 S)*, 2008.

17. ZIMELEVA, M.; SEREBOVSKIJ, V.; ŠKUNDIN, Z. *Civilinė teisė*. Kaunas: Valstybinė pedagoginės literatūros leidykla, 1948.
18. KARGAUDIENĖ, A. Viešoji atsakomybė: atsakomybės už padarytą žalą privačiam asmeniui subjekto apibrėžimo problema. *Jurisprudencija*, 2008, Nr. 3 (105), p.75-83.
19. MIKELĖNAS, V. „Kailiukų bylos” pamokos: keli klausimai perskaičius Europos žmogaus teisių teismo sprendimą byloje *Jucys v. Lietuva*. *Justitia*, 2008. Nr 2 (68), p. 2-12.
20. MIZARAS, V. Lietuvos deliktų teisės raidos aktualijos ir tendencijos. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius: Justitia, 2007, p. 51-75.
21. SELELIONYTĖ, S. Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. *Jurisprudencija*, 2006, Nr. 79, p. 102-112.
22. SELELIONYTĖ, S. Valstybė kaip civilinės deliktinės atsakomybės subjektas. *Jurisprudencija*, 2004, Nr.59 (51) p. 125-136.
23. SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, S. Valstybės veiksmų neteisėtumas kaip pagrindas atlyginti žalą. *Justitia*, 2008. Nr 2 (68). p. 13-24.
24. SIMAITIS, R. Taikos sutartis privatinėje teisėje. Vilnius: *Justitia*, 2004, Nr. 1 (49), p. 8 – 22.
25. VAIŠVILA, A. Teisinė valstybė ir jos perspektyvos. *Jurisprudencija*, 2000. T. 15 (7), p. 18-32.
26. VOLODKO, R. Subjekto, turinčio teisę į neturtinės žalos atlyginimą, nustatymo problematika bei jo asmeninių savybių įtaka neturtinės žalos atlyginimo dydžiui remiantis Lietuvos teismų praktika. In *Šiuolaikinės civilinės teisės raidos tendencijos ir perspektyvos: mokslinių straipsnių rinkinys*, Vilnius: Justitia, 2007, p. 88-111.

Teismų praktika:

1. Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 4, 165 straipsnių(2002 m. vasario 28 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai” (Valstybės žinios, 2007, Nr. 111-4549);
2. Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos žalos, padarytos neteisėtais kvotos, tardymo, prokuratūros ir teismo veiksmais, atlyginimo įstatymo 3 straipsnio (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 3 dalies ir 7 straipsnio

- (2001 m. kovo 13 d. redakcija) 7 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, Valstybės žinios, 2006, Nr. 90-3529;
3. Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymo 62 straipsnio 1 dalies 2 punkto, 69 straipsnio 4 dalies (1996 m. liepos 11 d. redakcija), Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 11 straipsnio 3 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija), 96 straipsnio 2 dalies (2002 m. sausio 24 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“, (Valstybės žinios, 2006, Nr. 36-1294);
 4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gegužės 11 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo statuto 259 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“. Valstybės žinios. 1999, Nr. 36-1094;
 5. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2009 sausio 20 d. sprendimas *Norkūnas v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 302/05;
 6. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 24 d. sprendimas byloje *Baškiene v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 11529/04;
 7. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2007 m. liepos 17 d. sprendimas byloje *Gečas v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 418/04;
 8. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2003 gruodžio 11 d. sprendimas *Girdauskas v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 70661/01;
 9. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 gruodžio 21 d. sprendimas *Jablonski v. Poland*, pareiškimo Nr. 33492/96.
 10. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 lapkričio 13 d. sprendimas *Šleževičius v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 55479/00;
 11. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 spalio 10 d. sprendimas *Grauslys v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 36743/97;
 12. Europos Žmogaus Teisių Teismo 2000 m. liepos 31 d. sprendimas *Jėčius v. Lithuania*, pareiškimo Nr. 34578/97;
 13. Europos Teisingumo Teismo 2000 balandžio 6 sprendimas byloje *Labita v. Italie*, Nr. 26772/95;
 14. Europos Teisingumo Teismo 1997 spalio 22 sprendimas byloje *Erdagöz v. Turkey*, Nr. 21890/93;
 15. Europos Teisingumo Teismo 1990 m. rugpjūčio 30 d. sprendimas byloje *Campbell and Hartley v. the United Kingdom*. Nr. 12244/86-12245/86-12383/86;

16. Europos Žmogaus Teisių Teismo 1982 m. liepos 15 d. sprendimas *Eckle v. Germany*, pareiškimo Nr. 8130/78;
17. Europos žmogaus Teisių Teismo 1974 m. gegužės 7 d. sprendimas byloje *Neumeister v. Austria*, Nr. 1936/63;
18. Europos žmogaus Teisių Teismo 1968 m. birželio 27 d. sprendimas byloje *Wemhoff v. Germany* Nr. 2122/64;
19. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 vasario 4 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Drevida“ v. Lietuvos valstybė*, Nr. 3K-3-5/2009, kat. 44.2.4.2; 44.5.2.5; 93.2.3; 93.2.20; 99.9 (S);
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2008 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-364/2008, kat. 44.2.4.2 (S);
21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-319/2008, kat. 44.5.2.5 (S);
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje *J. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-506/2007 kat. 44.5.2.5 (S);
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 26 d. nutartis civilinėje byloje *L. B. ir kt. v. DNSB „Medvėgalis“ ir kt.*, Nr. 3K-7-345/2007, kat. 114.8.2; 44.2.4.1 (S);
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. K. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-417/2007, kat. 44.2.4.2; 73.2.6.1 (S);
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 9 d. nutartis civilinėje byloje *A. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-388/2007, kat. 44.5.2.5 (S);
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 birželio 7 d. nutartis byloje *R. M. v. AB Turto bankas, Lietuvos Respublikos valstybė et al.*, Nr. 3K-3-64/2007, kat. 124.2.5 (S);
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2007 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *R. M. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-196/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4; 114.8.2 (S);

28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje D. K. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-3-169/2007, kat. 44.5.2.5 (S);
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje A. N. v. Lietuvos Respublika, Nr.3K-7-7/2007, kat. 44.5.2.5; 44.2.4.2 (S);
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2006 m. birželio 7 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Naujapilė“ v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-7-183/2006, kat. 44.5.2.5 (S);
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje S. R. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-3-215/2006, kat. 44.5.2.5; 44.8; 114.8.2 (S);
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-3-150/2006, kat. 44.5.2.5 (S);
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. gruodžio 23 d. nutartis civilinėje byloje K. R. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-3-604/2005, kat. 44.5.2.5 (S);
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje K. R. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-3-604, kat. 44.5.2.5 (S);
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje T. L. v. Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra, Nr. 3K-3-390/2005, kat. 44.5.2.5 (S);
36. LAT Civilinių bylų skyriaus 2005 m. kovo 9 d. nutartis c. b. R. L., V. L. v. Z. S., notarė J. Valavičienė, notarė R. Valantejienė, Nr. 3K-3-156/2005, kat. 44.5.2.1 (S);
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus 2005 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje M. B. v. Lietuvos Respublikos valstybė atstovaujama Lietuvos Respublikos Generalinės prokuratūros, Nr. 3k-3-51/2005, kat. 44.5.2.5 (S);
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. lapkričio 22 d. nutartis civilinėje byloje R. Š. v. Lietuvos Respublika, Nr. 3K-3-623. kat. 39.6.2.3 (S);

39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. spalio 1 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra*, Nr. 3K-3-895/2003, kat. 39.6.2.3 (S);
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2003 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. S. v. Specialiųjų tyrimų tarnyba* Nr. 3K-7-381/2003, kat. 39.6.2.13 (S);
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 sausio 20 d. nutartis civilinėje byloje *V. G. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 3K-3-61/2003, kat. 39.6.2.3 (S);
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2001 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *D. P v. N. K ir A. K*, Nr. 3K-7-874/2001, kat. 15.2.2.3.; 15.2.2.7 (S);
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. kovo 27 d. nutartis civilinėje byloje *J. R. v. Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-155/2001, kat. 39.6.2.3 (S).
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2001 m. sausio 29 d. nutartis civilinėje byloje *P. N. v. Teisingumo ministerija*, Nr. 3K-3-34/2001, kat. 39.6.2.3 (S);
45. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2008 m. sausio 15 d. nutartis administracinėje byloje *A. K. v. Kauno miesto vyriausiojo policijos komisariato Centro policijos komisariatas*, Nr. AS⁵⁵⁶–96/2008, kat. 50.3.1 (S);
46. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2005 m. gegužės 10 d. nutartis administracinėje byloje *A. J. v. Klaipėdos RAAD jūros aplinkos apsaugos agentūra*, Nr. A⁵ – 550/2005, kat. 15.2 (S);
47. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis administracinėje byloje *R. M. v. valstybė*, Nr. A⁴ – 689/2003, kat. 18.2; 18.4 (S);
48. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2004 m. gruodžio 21 d. nutartis administracinėje byloje *M. A. v. Klaipėdos miesto 3PK VP nuovados viršininkas*, Nr. A⁴ –912/2004, kat. 42, 43.1 (S);
49. Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo 2003 m. gruodžio 15 d. nutartis administracinėje byloje *R. M. v. Utenos RAAD*, Nr. A⁴ – 689/2003, kat. 18.2; 18.4 (S);

50. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. balandžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. R. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-308/2008, kat. 44.5.2.5 (S);
51. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2006 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-312/2006, kat. 44.5.2.5 (S).
52. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus 2004 m. birželio 14 d. sprendimas civilinėje byloje *R. Š. v. Lietuvos Respublika*, Nr. 2A-244/2004;
53. Vilniaus apygardos teismo 2008 m. gruodžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *S. G. v. Lietuvos valstybė*, Nr. 2A-1023-115/2008, kat. 44.2.4.1, 44.2.4.2, 44.5.2.5, 121.21 (S);
54. Teisingumo kolegijos 2007 m. gegužės 22 d. nutartis byloje *O. P. v. Vilniaus miesto apylinkės prokuratūra*, kat. 94.5 (S);
55. Teisingumo kolegijos 2005 m. gruodžio 23 d. nutartis byloje *A. Nalivaika v. Generalinė prokuratūra*, kat. 94.5 (S);
56. Teisingumo kolegijos 2005 m. lapkričio 9 d. nutartis byloje *N. Petraitis v. Visagino policijos komisariatas*, kat. 94.5 (S);
57. Teisingumo kolegijos 2007 m. gegužės 22 d. nutartis byloje *O. P. v. Vilniaus miesto apylinkės prokuratūra*, kat. 94.5 (S);

Elektroniniai dokumentai:

1. SELELIONYTĖ-DRUKTEINIENĖ, S. Ar lengva priteisti neturtinę žalą. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-12-02]. Prieiga per internetą: <http://verslas.banga.lt/lt/patark.full/436c754c54025>.
2. Prancūzija, Komisijos prie Kasacinio teismo dėl nuostolių atlyginimo apžvalga. [interaktyvus]. [Žiūrėta 2008-12-03]. Prieiga per internetą: http://www.courdecassation.fr/hautes_juridictions_commissions_juridictionnelles_3/commission_nationale_reparation_detentions_620/reparation_detention_10888.html.
3. Teisingumo instituto tyrimas „Žalos, atsiradusios dėl neteisėto administracinių teisės pažeidimų bylų teisenos užtikrinimo priemonių pritaikymo arba neteisėto administracinės nuobaudos paskyrimo, atlyginimo instituto probleminiai aspektai“ [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009-02-17]. Prieiga per internetą: http://www.teisingumoinstitutas.lt/files/Zalos_atlyginimas.pdf

4. Europos civilinio kodekso projekte [interaktyvus]. [Žiūrėta 2009–02-09]. Prieiga per internetą: <www.sgecc.net>.

Travaux préparatoires:

1. 2001-12-04 žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (IXP-1235).
2. CK 6.272 straipsnio pakeitimo įstatymo aiškinamasis raštas, 2008, Nr. XP-3139.
3. 2001-12-04 Žalos, atsiradusios dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų veiksmų, atlyginimo įstatymo projekto aiškinamasis raštas (IXP-1235).